

HUMANIST

MAANDBLAD OVER HUMANISME, MENS EN WERELD

Frank Bovenkerk over racisme,
discriminatie en de uitdaging van
de multi-etnische samenleving

Het gelijk van het gepeupel

Euthanasie en
gelijke behandeling
eindelijk wettelijk
geregeld

Choreograaf Jiří Kylián:
Dans alsof het de laatste keer is!

Er is nog geen
Chinees verzorgingshuis
in Nederland

'Het goede leven'
vaak loden last
voor het milieu

NUMMER 3
MAART 1993
PRIJS: F4,75

HUMANIST

IS EEN UITGAVE VAN HET
HUMANISTISCH VERBOND

48-STE JAARGANG
NUMMER 3
MAART 1993

Redactie-adres:
Postbus 114, 3500 AC Utrecht
Tel.: 030 - 318145.

Redactie-secretariaat:
Alice Dessens (tst. 307)

Kantooradres:
Nieuwegracht 69A,
3512 LG Utrecht.
Fax: 030 - 367104

Redactie:
Hes van Huizen (hfred)
Ingeborg van Teeseling

Vormgeving:
Hes van Huizen
Rik Tazelaar (Studio ID)

Prepress/Lithografie/Druk:
Brouwer Offset Utrecht BV

Redactiecommissie:
Peter Heisterkamp
Hans Martens
Bram Roozendaal
Marc Hermesen

Abonnement:
Een jaarabonnement kost f 37,50
Bel 030 - 318145 (Toestel 318)
Leden van het
Humanistisch Verbond
ontvangen het blad gratis.

Advertentietarieven:
De tarieven van febr. 1988
zijn van kracht. Een folder
is op aanvraag verkrijgbaar.

Foto omslag:
Chris Pennarts

**HET VOLGENDE
NUMMER**
VERSCHIJNT BEGIN APRIL.
KOPIJ VOOR DIT NUMMER
MOET UITTERLIJK 15 MAART
IN HET BEZIT VAN DE REDACTIE
ZIJN

Bestellen winternummer

De belangstelling voor het speciale winternummer over lust is erg groot. Rond de 3000 mensen vroegen een exemplaar aan via de giro en de indruk is dat het nummer via de kiosken en boekhandels ook goed is verkocht. Tot nu toe hebben 400 lezers naar aanleiding van dit nummer of na het proefabonnement een jaarabonnement op de Humanist genomen, en 60 werden gelijk lid of medelid van het Humanistisch Verbond (en ontvangen het blad dus automatisch). U kunt het lust-nummer nog bestellen via de giro. Maak dan f 8,45 (f 5,95 plus porti) over op giro 58 van de Humanistische Pers te Utrecht onder vermelding van 'Humanist-lust'. Het adres op uw giro-afschrijving geldt als het verzendadres. Wilt u meerdere exemplaren? Maak dan evenzovele keren het bedrag van f 8,45 over als u exemplaren wilt hebben. Extra bestellingen zijn mogelijk zo lang de voorraad strekt.

(Ingezonden mededeling)

Er is wel degelijk leven na de dood.

Als een leven ophoudt, gaat Het Leven door. Al wat u tijdens uw leven de moeite van het ondersteunen waard vond, moet het zonder uw steun doen. Neem daarom maatregelen. Maak een testament. En als het Humanistisch Verbond u iets waard is geweest, denk eens na over een legaat aan het Steunfonds Humanisme. Vraag gerust meer informatie, met de onderstaande bon is dat heel gemakkelijk.

**STEUNFONDS
HUMANISME**
POSTBUS 114, 3500 AC UTRECHT
TELEFOON 030 - 31 81 45
BANK C&E 69.97.13.009
GIRO 6168

Ja, ik wil meer informatie over legateren aan het Steunfonds Humanisme.

Naam:

Telefoon:

Adres:

Postcode:

Woonplaats:

In een envelop zonder postzegel zenden naar:

Steunfonds Humanisme. Antwoordnummer 2181, 3500 AC Utrecht.

IN DIT NUMMER

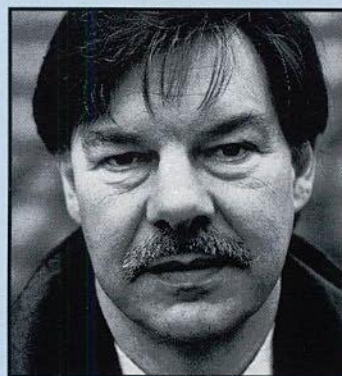
EINDELIJK GEREGERELD

Eindelijk, na vele jaren touwtrekken zijn twee wettelijk belangrijke kwesties door de politiek geklaard. Driekwart van de Nederlandse bevolking vindt dat recht op euthanasie moet bestaan en dat wordt nu ook met zoveel woorden in de wet vastgelegd - al blijft euthanasie in wezen strafbaar. Daarnaast is er dan eindelijk een Wet Gelijke Behandeling die de rechtsbescherming van discriminatie in Nederland regelt.

6 en 7

INTERVIEW MET FRANK BOVENKERK

"De wereld wordt er niet beter door als ik de waarheid verdoezel." En dus onderzoekt hij zonder voorbehoud de rafelrand van de samenleving. Maar criminoloog/cultureel antropoloog Frank Bovenkerk toont wel zijn bewogenheid in de conclusies die hij uit zijn onderzoeken trekt. Interview met een wetenschapper die vaker gelijk heeft dan hij krijgt.

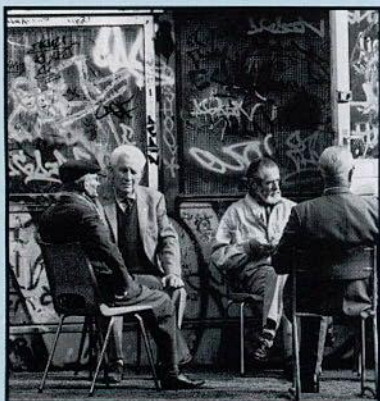

12 t/m 16

OUD IN DEN VREEMDE

Boekbespreking over allochtone ouderen in Nederland. Met speciale aandacht voor één van de meeste geïsoleerde groepen: de Chinezen uit China en Hong Kong.

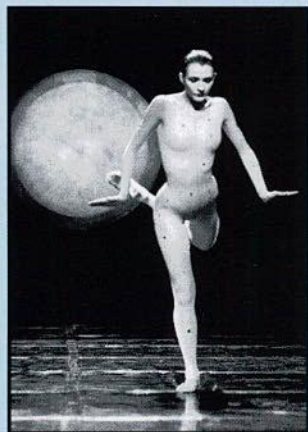
18 t/m 20

DANS ALSOF HET DE LAATSTE KEER IS!

Jirí Kylián is de artistiek leider van het Nederlands Dans Theater in Den Haag en internationaal bekend choreograaf. Centraal in al z'n werk staat de mens met z'n ervaringen, gedachten en gevoelens.

24 t/m 27

GOED LEVEN VERSUS MILIEU

Als elke wereldburger zo zou consumeren als de modale Nederlander zou het leven kort en onaangenaam zijn. Stelt milieudeskundige Lucas Reijnders. Hij weegt kracht en zwakte van de milieuorganisaties en pleit voor een milieupas-send goed leven.

21 t/m 23

EN VERDER NATUURLIJK

Deel 5 uit de serie 'Een humanist'
De rtv-programma's van de HOS
HV-nieuws met activiteiten

17
28 en 29
30 en 31

Brieven zijn welkom.
Houdt u het wel kort. De
redactie behoudt zich
het recht voor om
brieven in te korten of
niet te plaatsen.

Bestaansrecht

Er is helemaal niet zoiets als
bestaansrecht voor de
mensheid. Aan wie of wat
zouden we dat recht moeten
ontlenen? Wij hebben ons
dat recht gewoon
toegeëigend.
Het aardse leven is bij toeval
ontstaan. De mens is het
'topproduct' van
evolutionaire processen. Dat
kun je betreuren of
toejuichen. Maar we zijn er
nu maar eenmaal. Hieraan

zijn geen morele waarde-
oordelen aan te verbinden.
En al helemaal geen rechten.
Er wordt nogal wat
gezwateld omtrent het idee
dat het rampzalig zou zijn als
de mensheid zou uitsterven.
Dat heb ik nooit goed
begrepen. Het lijkt mij een
zegen. Voor de mensheid,
bedoel ik. Voor de goede
orde: dat hoeft niet
gewelddadig te geschieden:
we houden gewoon even op
met onze procreatie. Na wat
jaren zijn onze
snelwegen geheel
vergrast - dat lijkt
me een immens
mooi gezicht -
helaas zal ik het niet
meer kunnen zien.

H. de Klonia
(Heerhugowaard)

Gedicht

Even mijn vader bellen
Zo worden wij dus oud:
dit nog een beetje, dat niet
meer:
het hindert niet, zeggen we -

als ik nog maar een bladzijde
kan lezen
één bladzijde per dag -
als ik de muziek nog maar
hoor
als er een vrouw in mijn huis
komt
zo nu en dan, om stof af te
nemen
een vrouw, haar ogen haar
stem
de bladzij, de muziek; de
telefoon
gaat nog, iemand belt me
de kinderen komen, ooit,
later,
straks, maar wacht niet te
lang want
ik ga wel achteruit,
achterwaarts ga ik en vóór je
het weet
word ik kleiner
klein en doorschijnend -
vóór je het weet ben ik een
zeepbel;

dan spat ik uiteen -
verdwijnt uit het zicht uit het
licht.

Maja van der Goes (Achlum)

Ingezonden mededeling

Stichting LosVast

uit zich sedert 3 Maart 1970
middels woord en geschrift
over allerlei facetten rond
het fenomeen alleenzijn. Dit
onderwerp gaat iedereen aan.
De helft van allen die nu
samen wonen is straks
alleen. In ons land is nu 1/3
van alle huishoudens een
éénpersoonshuishouden.

Het gaat over
**mentaliteit en
praktijk** van

**ALLEEN ZIJN
ALLEEN VOELEN
ALLEEN WONEN
ALLEEN REIZEN**

**Inl. over brochures
en voordrachten:**

Empelse-dijk 14
5235 AE Den Bosch
tel. 073-421323, 9-10.30 uur
fax 073-410388, dag / nacht

Cursus 'spreken bij uitvaarten' voor Geestelijk Raadslieden

Bij voldoende belangstelling wordt deze cursus door het Centraal Bureau tegen kostprijs georganiseerd:

Data: dinsdag, 25 mei (vanaf 09.30 uur, 3 dagdelen)
woensdag, 26 mei (tot 17.00 uur, 2 dagdelen)

Plaats: Coornherthuis, Zeist

Aantal deelnemers: 10 - 14

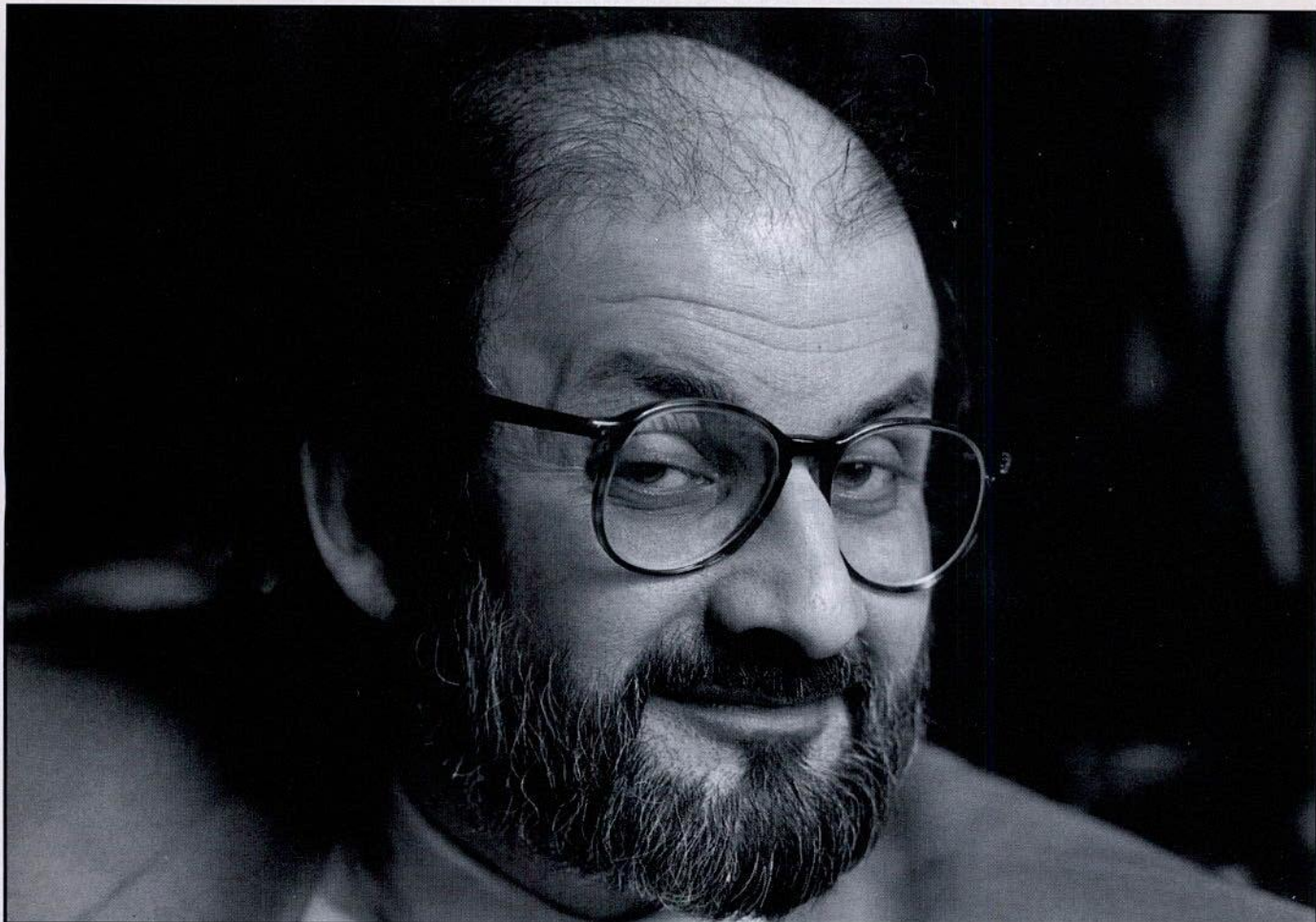
Prijs: f. 250,- all-in (in het kader van deskundigheidsbevordering moge-
lijk te declareren bij de instelling waar je werkt)

Aanmelding: door overschrijving van f. 250,- op giro 197930 van het Humanis-
tisch Verbond Utrecht, onder vermelding van 'cursus uitvaartbege-
leiding HGR' (wanneer het geld door een instelling overgemaakt
wordt graag ook vermelding van uw naam)

Cursusmateriaal: deelnemers ontvangen voor 1 mei een syllabus, nadere gegevens en
een deelnemerslijst

Sluitingsdatum: 15 april

Meer informatie: Centraal Bureau, 030-318145, Dini Boer of Pieter de Vrijer

HV wil maatregelen in zaak Rushdie

Een onbeschaamde daad waartegen krachtig stelling moet worden genomen. Dat is de reactie van het Humanistisch Verbond op het verzoek van Iran om de Britse schrijver Salman Rushdie uit te leveren. Het HV dringt aan op maatregelen. De herhaling van het doodvonnis is een oproep die de grondslagen van de rechtsorde aantast. Zowel de vrijheid van meningsuiting als het principe van de lichamelijke integriteit zijn in het geding. Daarom moet zo groot mogelijke druk op de regering in Teheran worden uitgeoefend om te bereiken dat de oproep om Rushdie te vermoorden, wordt ingetrokken. Het HV vindt dat het voorkomen van de moord op Salman Rushdie van groot belang is om het aanwakken van anti-islamgevoelens tegen te gaan.

Op zondag 21 maart, de internationale dag tegen racisme en vreemdelingenhaat, zal in Amsterdam vanaf 14.00 uur een landelijke demonstratie tegen racisme worden gehouden. Deze demonstratie sluit aan bij demonstraties die in negen andere Europese steden zullen worden gehouden. In het organiserend 'Comité 21 maart' is ook het Humanistisch Verbond vertegenwoordigd.

Veel leven om niets?

door Govert den Hartogh

Niet door de wet, maar door het recht, zoals het door rechters is ontwikkeld, wordt in Nederland sinds een aantal jaren euthanasie toegestaan, mits aan een aantal redelijke en duidelijke eisen van zorgvuldigheid wordt voldaan. Daar kunnen we blij mee zijn; er is zelfs ruimte voor enige trots. Overal elders in de wereld staan vooroordeel en vrees zo'n regeling nog in de weg. Daar zijn patiënten soms veroordeeld een leven te rekken dat tot een ondraaglijke last is geworden, artsen om dat aan te zien òf in het geniep te helpen, rechters om die artsen als moordenaars te vervolgen òf de wettelijke regels met doorzichtige smoezen te ontduiken.

Onlangs heeft de Tweede Kamer toch nog een wet aangenomen die internationaal tot veel commotie heeft geleid. Het Vaticaan haalde er de nazi's nog maar eens bij. Intussen verander die wet aan de bestaande situatie bijna niets, en dat was ook niet de bedoeling. Sinds 1990 bestond er al een meldingsprocedure voor euthanasie en hulp bij suïcide, en die procedure is nu in de wet verankerd. Die procedure heeft tot doel vast te stellen of aan de zorgvuldigheidseisen is voldaan. Maar formeel blijft het zo, zoals het CDA tevreden vaststelde, dat de Officier van Justitie niet verplicht is om de arts niet te vervolgen die daaraan heeft voldaan; de eisen zijn dus niet erkend als criteria van straffeloosheid. Euthanasie blijft strafbaar (met een gevangenisstraf van ten hoogste 12 jaar), maar zoals bij elke regel kunnen er individuele omstandigheden zijn ('overmacht') waaronder overtreding niettemin te verontschuldigen is. In feite is er natuurlijk een situatie gegroeid waarbij de zorgvuldigheidseisen wel degelijk als algemene regels functioneren - toepasselijk op zo'n 2300 gevallen per jaar - en waarin de arts die zich eraan houdt daaraan ook de zekerheid ontleent dat zij niet vervolgd zal worden. Alleen al het feit dat de wetgever naar diezelfde zorgvuldigheidseisen verwijst, houdt een stilzwijgende erkenning van die situatie in. Dat betekent dat het principiële verschil met het wetsontwerp van D'66 niet bestaat: het geldend recht belichaamt een "ja, mits", niet een "nee, tenzij". Dat de wetgever bereid is dat te erkennen, doet niet terzake. Recht is niet wat de wetgever zegt dat het is; het bestaat uit de verwachtingen die rechtsgenoten van elkaar en van de overheid mogen hebben.

Toch is er iets veranderd, en dat is dat de meldingsprocedure nu uitdrukkelijk uitgestrekt is tot levensbeëindigend handelen zonder verzoek. Dat het CDA daaraan meewerkte, heeft grote verbazing gewekt, maar het was heel consequent: de meldingsprocedure had immers alleen tot doel het medisch handelen toetsbaar te maken, het was geen garantie voor straffeloosheid. De minister van Justitie heeft dan ook duidelijk gemaakt dat wanneer zulke gevallen worden gemeld, die in beginsel juist wel tot vervolging zullen leiden. Naar aanleiding daarvan kan zich dan evenals dat bij levensbeëindiging op uitdrukkelijk verzoek gebeurd is, jurisprudentie ontwikkelen. Door deze verwachting uit te spreken maakt de minister zelf opnieuw duidelijk dat het bij rechterlijke toetsing echt niet om unieke, onhaalbare uitzonderingsgevallen op een algemeen geldend verbod gaat, maar wel degelijk om algemene regels die levensbeëindigend handelen onder voorwaarden toestaat en waaraan rechtsgenoten zich kunnen oriënteren. De ontwikkeling van dat geldend recht wordt aan de rechter overgelaten, kennelijk omdat de wetgever er niet toe in staat is.

Het gevolg is een fase van rechtsonzekerheid. De artsen die het aandurven zich te melden zijn voorlopig juridische proefkonijnen: ze kunnen niet weten of ze niet aan moord of doodslag schuldig zijn.

De niet-confessionele partijen waren over de uitbreiding van de regeling niet te spreken.

Zij interpreteerden die regeling dus blijkbaar toch als een erkenning van het ja-mits beginsel, terwijl zij bij het ontbreken van een uitdrukkelijk wilsbepaling van een nee-tenzij wilden blijven uitgaan. Is er reden om dat onderscheid te maken? Volgens het rapport van de commissie-Rommelink gaat het over zo'n duizend gevallen per jaar, maar dit is een zeer onzekere schatting, omdat de grenzen met pijn- en symptoombestrijding met een levensverkortend effect erg vaag zijn. De betrokken patiënten zijn bijna zonder uitzondering in de eindfase van een stervensproces; er is geen hoop op overleven, en het is niet mogelijk hun lijden effectief te verlichten. (Denk aan CARA-patiënte die bijna stikken of aan kankerpatiënten met uitzaaiingen naar de hersenen.)

Juist voorstanders van het toestaan van euthanasie hebben vaak de opvatting dat levensbeëindiging zonder verzoek eigenlijk nooit mag. (Geconfronteerd met concrete gevallen zullen ze meestal wel bereid zijn uitzonderingen te erkennen, wat dan weer tot de vraag leidt of er geen regel is aan te geven voor die uitzonderingen.) De rechtvaardigingsgrond voor actief handelen is toch immers alleen dat mensen zelf het recht hebben om te beschikken over hun eigen leven? Dan is er een vrije wilsbepaling onontbeerlijk. Dit standpunt heeft er zelfs toe geleid dat in Nederland, en alleen daar, het woord "euthanasie" alleen wordt gebruikt voor levensbeëindiging op verzoek; een merkwaardig staaltje van definitie-politiek. Hierbij worden twee dingen over het hoofd gezien. In de eerste plaats dat vrije wilsbepaling op zichzelf nooit genoeg is; de arts moet ook tot de overtuiging komen dat de situatie waarin zijn patiënt verkeert levensbeëindigend handelen rechtvaardigt. (Natuurlijk si de beoordeling van die situatie door de patiënt zelf daarbij een essentieel gegeven.) In de tweede plaats wordt vergeten dat de vormen van pijn en lijden die een patiënt tot dat verzoek kunnen brengen, helaas niet tot wilsbekwame patiënten beperkt zijn.

Als aan de eis van vrije wilsbepaling niet voldaan kan worden, vervalt één mogelijke waarborg tegen misbruik. Dat is een reden om de eisen van zorgvuldigheid extra aan te scherpen, maar niet om levensbeëindigend handelen a priori te verbieden, of de arts die het doet over te leveren aan rechtsonzekerheid. Er zijn voorstanders van het toestaan van euthanasie die vinden dat een regeling die zich ook tot wilsonbekwamen uitstrekt het Vaticaan toch nog een beetje gelijk heeft. Volgens hen is het wezenlijke verschil met de nazi's blijkbaar dat het leven niet actief beëindigd kan worden zonder de vrije instemming van de patiënt. Maar er is een nog fundamentele verschil. Zoals ieder recht beschermt het recht op leven een belang. Waar het boven alle twijfel is verheven dat dat belang is verdwenen, zou het verbod te doden niet meer op het recht op leven berusten, maar eerder op een plicht tot leven. De grens van het recht op leven ligt dus daar waar dat leven voor de persoon die leeft geen positieve waarde meer heeft, maar veeleer negatieve. Het beslissende verschil is dat alleen zijn gezichtspunt telt.

Govert den Hartogh is bijzonder hoogleraar (vanwege de Stichting Socrates) in de medische ethiek bij de Universiteit van Amsterdam.

Euthanasie eindelijk wettelijk geregeld

In één maand tijd heeft de Tweede Kamer twee wetsvoorstellen aangenomen die eerder van het ene kabinet naar het andere werden doorgeschoven. De wettelijke regeling van euthanasie en de Wet Gelijke Behandeling, twee ethisch geladen kwesties die de confessionele en niet-confessionele partijen lange tijd verdeeld hebben gehouden. Het Humanistisch Verbond heeft zijn visie op euthanasie en de pogingen om tot een wettelijke regelgeving te komen, steeds duidelijk laten horen en zal blijven aansturen op verbetering. Een overzicht.

Begin jaren tachtig komt euthanasie in de praktijk geregeld voor. Maar het is bij wet verboden. In 1985 komt mevrouw Wessel-Tuinstra (D66) met een initiatief-wetsvoorstel om de euthanasiepraktijk ook in de wet te regelen. Kern is dat - als zorgvuldig te werk is gegaan volgens in de wet vast te leggen procedures - een geneeskundige bevoegd is tot het verlenen van euthanasie op verzoek en het geven van hulp bij zelfdoding. Het Humanistisch Verbond ondersteunt dit wetsvoorstel. Het doet recht aan het zelfbeschikkingsrecht van de betrokkene, waarbij diens eigen oordeel over de kwaliteit van het eigen leven een rol speelt.

Het voorstel kent ook voldoende eisen van zorgvuldigheid.

Een jaar later legt het kabinet (waarin CDA en VVD zitten) een Proeve tot een Wetsontwerp Euthanasie op tafel. Euthanasie blijft hierin strafbaar. Uitzonderingen (bijvoorbeeld euthanasie bij stervensbegeleiding) zijn toelaatbaar als er van een 'concrete doodsverwachting' sprake is en verdere geneeskundige behandeling geen enkel redelijk doel meer dient. Met het uitdrukkelijk en ernstig verlangen van de patiënt wordt slechts rekening gehouden voorzover er toch niets meer 'te redden' valt.

Het Humanistisch Verbond noemt de Proeve een slecht wetsvoorstel. Euthanasie blijft immers gewoon strafbaar. En met het zelfbeschikkingsrecht van de betrokkene wordt slechts zeer ten dele rekening gehouden. Kritiek is ook dat de Proeve artsen geen enkele garantie biedt dat geen strafvervolgning zal worden ingesteld, ook niet als de arts volgens alle eisen van zorgvuldigheid heeft gehandeld.

Het kabinet legt zowel het initiatief-voorstel uit 1985 als de Proeve voor aan de Raad van State. Die vindt de huidige wet-

geving verouderd, maar acht voorlopig de tijd nog niet rijp voor nieuwe wetgeving.

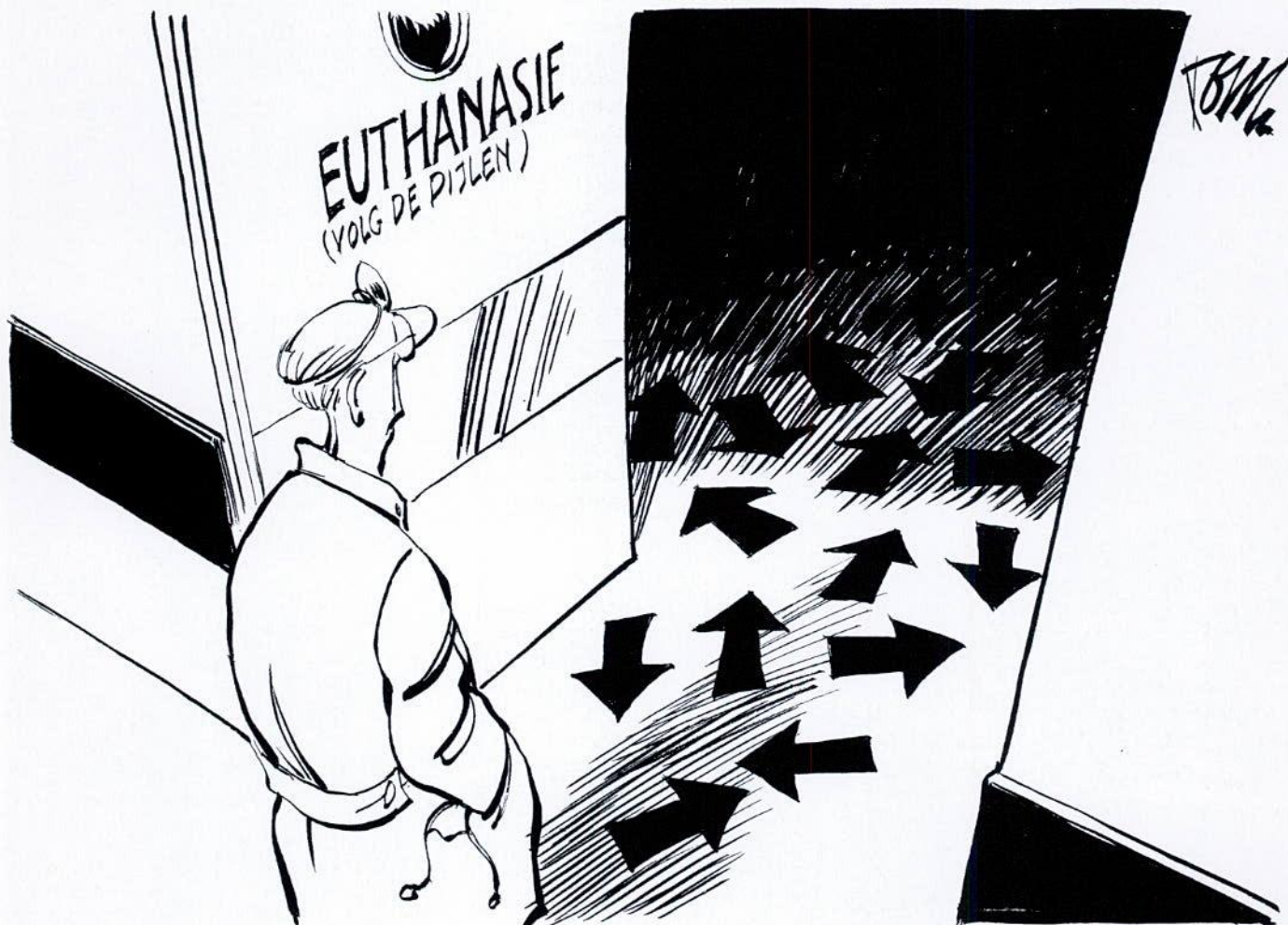
In 1987 komt het kabinet met een nieuw voorstel dat uitgaat van dit advies van de Raad van State. Daarin is euthanasie (nog steeds) principieel strafbaar, maar onder voorwaarden 'vergeeflijk'. Deze voorwaarden zouden apart moeten worden vermeld in de Wet regelende de Uitoefening der Geneeskunst.

Zowel de procureurs-generaal als de Gezondheidsraad hebben kritiek op dit nieuwe wetsontwerp. Het HV sluit zich hierbij aan. Als aan de vereiste zorgvuldigheid is voldaan, komt de patiënt het recht toe adequaat te worden geholpen, vindt ook het HV. En de vrijwillige keus van de betrokkene - die natuurlijk goed moet zijn geïnformeerd - moet worden gerespecteerd.

Het regeringsvoorstel om in de wet op te sommen wat *niet* onder euthanasie moet worden verstaan, hoort volgens het HV in zo'n wet helemaal niet thuis.

Twee jaar later debatteert de Tweede Kamer over de twee wetsvoorstellen. Het

Lees verder op pagina 10

HIVOS start campagne Open voor Afrika

Hongersnood, burgeroorlog, epidemieën en andere rampspoed. Dat is voor velen het eerste beeld dat men heeft van Afrika. Maar Afrika is zeker geen verloren continent en HIVOS, het Humanistisch Instituut voor Ontwikkelingssamenwerking, wil daarom in een grote campagne een ander, een positief Afrika laten zien. 'Open voor Afrika' is de slogan waarmee HIVOS in de maand april tal van activiteiten heeft opgezet. Centraal in de campagne staan de thema's handel en cultuur. HIVOS wil laten zien dat Afrika ook een continent is met een rijke culturele diversiteit, waar veel positieve ontwikkelingen zijn te zien, waar mensen oplossingen vinden voor de dagelijkse problemen die ze hebben.

Daarom in de campagne 'Open voor Afrika' veel beelden van het andere Afri-

ka, veel meningen en ideeën van Afrikaanen en veel aandacht voor de rijke Afrikaanse cultuur.

De campagne opent zaterdag 27 maart met een handels- en informatiemarkt met veel culturele evenementen in een grote tent in het centrum van Rotterdam (op het Leuvehoofd, ook zondagmiddag, beide dagen van 13.30 tot 17.00 uur). Het nabijgelegen Imax Theater vertoont films over en uit Afrika. Op donderdag 1 april zal vervolgens een groot congres worden gehouden in het Rotterdamse World Trade Centre. Op dit congres veel aandacht voor de handel met Afrika en voor de Afrikaanse cultuur.

HIVOS heeft voor deze campagne ook een delegatie van tien specialisten en deskundigen uitgenodigd om lezingen te geven over handel, kunst en cultuur.

(Voor verdere informatie en reserveringen kunt u bellen: 070-3636907). Verder zal een Afrikaanse karavaan een tiental plaatsen in Nederland aandoen. De karavaan biedt een Afrikaanse markt en geeft culturele voorstellingen. Plaatsen: Rotterdam (27 en 28 maart), Emmen (30 maart), Tilburg (31 maart), Utrecht (2 april), Hilversum (3 april), Enschede (6 april), Haarlem (7 april), Hoogeveen (8 april), Deventer (9 april) en Doetinchem (10 april). Afsluiting van de campagne zijn twee concerten in Ahoy Rotterdam die HIVOS hoopt te geven op 10 en 11 april met optredens van onder andere Youssou N'Dour, Aster Aweke en Peter Gabriel. Voor meer informatie: HIVOS, tel.nr. 070-3636907.

Foto: Chris Pennarts

Rekenschap over kinderen

Het maartnummer van Rekenschap heet 'Het kind van de rekening' en is gewijd aan de zwakke positie van kinderen in onze samenleving. Carla van Baalen heeft onderzocht wat humanisten in de afgelopen decennia voor visie hadden op de positie van het kind. Niet zo veel, blijkt. Er werd wel gesproken over 'het gezin' en over opvoeding van kinderen naar 'wordende persoonlijkheden' en toekomstige zelfstandigheid, maar het kind zelf bleef buiten beeld. Tot ongeveer 1970 zagen de humanistische denkers het kind als een verlengstuk van het gezin en niet als een eigen persoonlijkheid met eigen gevoelens en behoeften.

Een belangrijk aspect van de thematiek vormen de kinder-rechten. Daar is het in Nederland niet goed mee gesteld. Jeugdrecht deskundige Paul Vlaardingerbroek geeft een beeld van de pogingen om de mondigheid van kinderen juridisch vorm te geven.

Verder schrijft Bob van der Meer over het treiteren en pesten op school. En Roelie Koning heeft het over het beschermen van de fantasie van kinderen.

Ook in deze Rekenschap nog een artikel van Gerard Telkamp over de Europese integratie, van Douwe van Houten over de Universiteit voor Humanistiek en voor het eerst een column van Socrates-hoogleraar Jos de Beus.

U kunt Rekenschap bestellen door f 14,- te storten op giro 582293 ten name van de stichting Socrates in Utrecht onder vermelding van 'Rekenschap maart 1993'. Een abonnement kan worden aangevraagd door te schrijven naar Humanistisch Verbond, Antwoordnummer 2181, 3500 VB Utrecht (een postzegel is niet nodig). De abonnementsprijs is f 50,- (4 nummers). Wacht u met betalen s.v.p. tot u een acceptgirokaart ontvangt.

SYMPOSIUM IN DE RODE HOED: TUSSEN KRITIEK EN VERDRAAGZAAMHEID

Het Humanistisch Verbond organiseert op 20 maart in De Rode Hoed in Amsterdam een symposium over emancipatie, zelforganisatie en levensbeschouwing in de multiculturele samenleving. 'Tussen kritiek en verdraagzaamheid' is de titel van deze manifestatie op de zaterdagmiddag, die vooral gaat over de grenzen van de tolerantie. Het symposium past in de nationale actieweek en gaat vooraf aan de internationale dag tegen racisme en vreemdelingenhaat op zondag 21 maart.

Hoe ver reikt tolerantie eigenlijk? Wanneer gaat tolerantie over in onverschilligheid? Kan het humanisme aanknopingspunten bieden voor een kritische, vruchtbare dialoog tussen mensen van verschillende culturele en etnische achtergrond? Wat is eigenlijk de rol van levensbeschouwing en religie in het proces van emancipatie en integratie van etnische minderheden? En wat hebben humanisme, humanisten en humanistische organisaties en etnische minderheden elkaar te bieden?

Allemaal vragen die op dit symposium aan de orde zullen komen.

Het symposium bestaat uit enkele lezingen, toneel en een forumdiscussie onder leiding van **Rob Tielman**.

Stephan Sanders, journalist en redacteur van De Groene houdt een lezing over cultuurrelativisme en zelfkritiek.

Mohamed Rabbac, directeur van het Nederlands Centrum voor Buitenlanders, geeft zijn visie op de rol van levensbeschouwing bij zelforganisatie en emancipatie van etnische minderheden.

Jan Glastra van Loon, voorzitter van het Humanistisch Verbond bespreekt wat tolerantie volgens de humanistische beschouwing in zou moeten houden en wat dat betekent voor de praktijk in het dagelijks leven.

Christina Smith, juriste en filosofe, werkzaam als directeur van een regionale RIAGG, geeft haar visie op de integratie van allochtonen in de samenleving en op de vraag of humanisten, humanistische organisaties en etnische minderheden elkaar iets hebben te bieden.

Tijdens de forumdiscussie, waarbij ook ruimte zal zijn voor opmerkingen en vragen uit de zaal, komen onderwerpen als de positie van vrouwen, de verzuiling van het onderwijs en de geestelijke verzorging en het vermeende westerse en elitaire karakter van het humanisme aan bod.

De zaal van De Rode Hoed is open om 13.30 uur, het programma begint om 14.00 uur en duurt tot 18.00 uur. Toegangsprijs is f 10,-

HV pleit nogmaals voor een adequate regeling: 'In het normale medische handelen zijn fouten menselijk; een fout bij euthanatisch handelen is definitief en onherstelbaar. (-) Daarom hecht het HV sterk aan een goede, wettelijke regeling van euthanasie die de menselijke waardigheid dient, rekening houdt met het zelfbeschikkingsrecht en dit met waarborgen omkleedt,' zo verklaart het HV in 1989.

Maar het komt er niet van. Mét het CDA-VVD-kabinet verdwijnen beide opties voor een wettelijke regeling van euthanasie van tafel. In de aanloop naar een nieuw kabinet van CDA en PvdA komen beide partijen overeen dat een commissie de medische praktijk van euthanasie zal onderzoeken. Afhankelijk hiervan zal de regering met nieuwe voorstellen komen.

Weer twee jaar later. De Commissie-Remmelink is klaar met haar werk en komt met concrete gegevens. In Nederland sterven jaarlijks ongeveer 2300 mensen (1,8 procent van alle sterfgevallen) als gevolg na euthanasie. Ongeveer 400 keer per jaar wordt hulp verleend bij zelfdoding. Uit vrees voor strafvervolg meldt artsen de hulp die ze verlenen bij euthanasie slechts zeer beperkt.

Deze gegevens zijn voor de regering aanleiding om de euthanasie volgens die lijn wettelijk te regelen. Daarbij blijft eutha-

nasie strafbaar. Maar daarnaast wordt in een nieuwe regeling gebaseerd op de Wet op de Lijkbezorging het regiem versoepeld. Artsen die overeenkomstig alle in deze wet gestelde zorgvuldigheidseisen handelen, hoeven geen vervolging te vrez-

zen. Het HV is blij dat er nu echt een wettelijke regeling in de maak is die ook haalbaar is, maar is slechts matig tevreden over de inhoud. 'De kloof blijft gehandhaafd tussen enerzijds de wet, die euthanasie verbiedt, en anderzijds de praktijk, waarin euthanasie regelmatig voorkomt, aldus het hoofdbestuur.

De arts die levensbeëindigend handelt overeenkomstig een weloverwogen en uitdrukkelijk verzoek van de patiënt en in overeenstemming met alle zorgvuldigheidseisen, hoort niet strafbaar te zijn. Dit zou in het Wetboek van Strafrecht geregeld moeten worden, vindt het HV.

Eindelijk, dit jaar, verwerft de door de regering voorgestelde wettelijke regeling een meerderheid in de Tweede Kamer.

Het wetsontwerp gaat nu naar de Eerste Kamer. Als ook deze er mee instemt, wordt het voorstel wet. Dan is Nederland het eerste land ter wereld dat een wettelijke regeling van euthanasie kent.

Het Humanistisch Verbond is blij dat er nu eindelijk een regeling komt. Maar blijft ook streven naar verbetering.

Ingrid Cramer

Meerderheid Nederlanders voorstander euthanasie

Een meerderheid van de Nederlandse bevolking is voorstander van het recht op euthanasie en vindt dat euthanasie buiten het strafrecht om moet worden geregeld. Dat blijkt uit een representatieve steekproef van het Nipo. Maar liefst 78% vond dat iemand die in een onaanvaardbare, uitzichtloze noodsituatie verkeert, altijd het recht heeft op euthanasie. 71% vindt dat een arts die euthanasie zorgvuldig toepast, zich niet voor de moet hoeven te verantwoorden.

Vaticaan veroordeelt wet euthanasie

Het Vaticaan heeft de Nederlandse wetgeving op euthanasie scherp veroordeeld. De secretaris van de bisschoppelijke raad van het Vaticaan, Elio Sgreccia, vergeleek het euthanasie-akkoord zelfs met praktijken onder nazi-Duitsland, aldus het persbureau AFP.

HSN-studie over foetaal weefsel verschenen

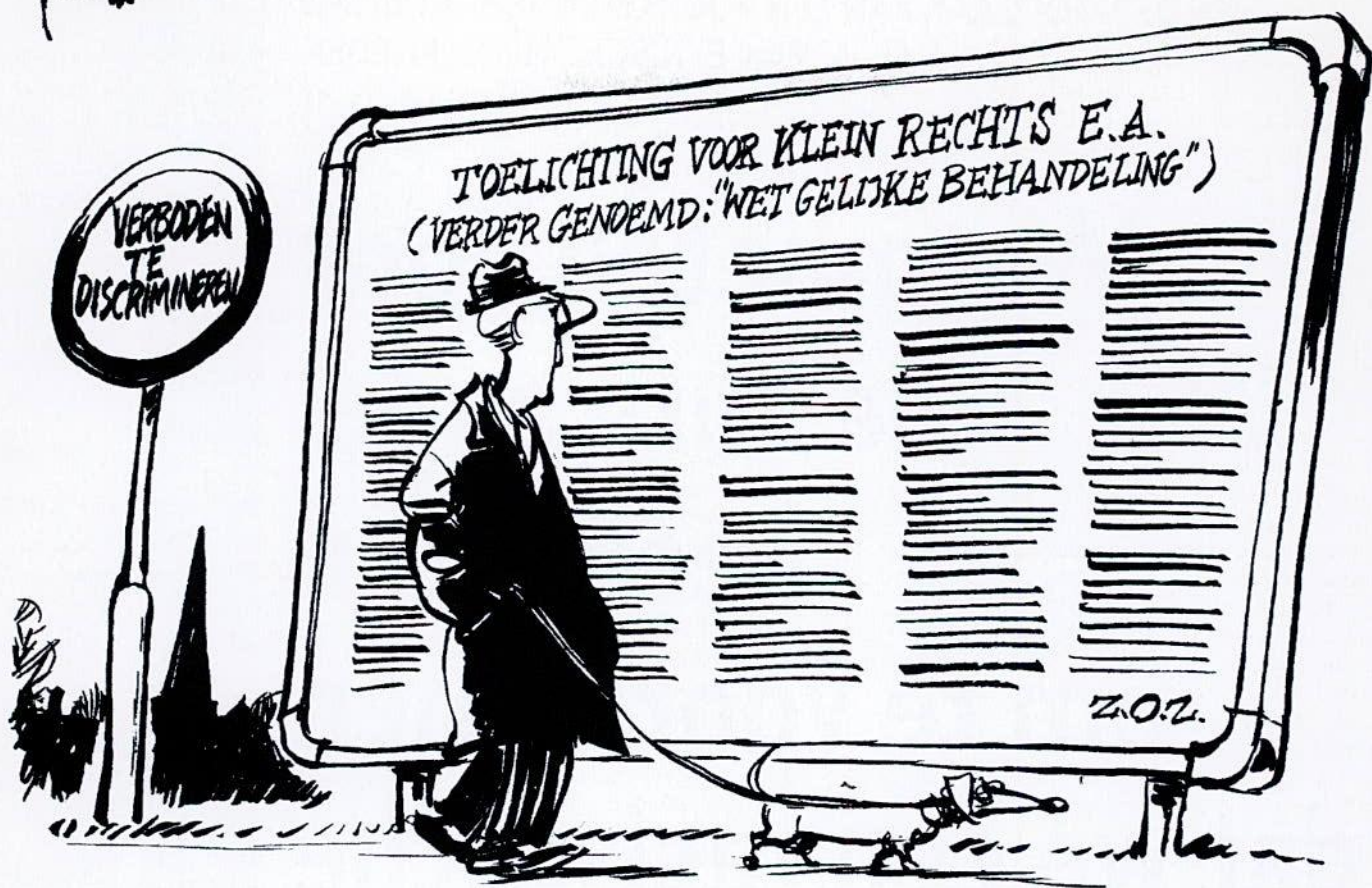
Iedere bevruchte eicel is een eigen beslis-sing waard. Dat is heel simpel en heel kort de conclusie van een rapport dat het Humanistisch Studiecencentrum Nederland (HSN) onlangs uitbracht over de foetus als medicinale bron. Centrale vraag is of menselijke embryo's mogen worden gebruikt voor een therapeutisch doel en wetenschappelijk onderzoek. Een wetsontwerp waarin regels voor deze zaken worden gesteld, is momenteel in voorbereiding. Het HSN komt in het rapport tot de conclusie dat niet gezegd kan worden wat moet of wat niet mag. Beter is om elk geval te toetsen aan een aantal grondvoorwaarden en dan na te gaan wat de gevolgen van elke mogelijk beslissing zijn voor de betrokken personen en voor de samenleving. Grondvoorwaarden zijn onder andere de toestemming van de vrouw en dat alleen ingrepen mogen worden toegepast die (naar men mag aannemen) geen onaangename gewaarwordingen bij de foetus zullen veroorzaken.

U kunt het HSN-rapport bestellen door f 12,50 over te maken op giro 550334 van het Humanistisch Studiecencentrum in Utrecht onder vermelding van 'Rapport foetaal weefsel'.

Foto: Chris Pennarts

BM

Gelijke behandeling wordt wet

Het touwtrekken duurde ruim 15 jaar. Maar vorige maand nam de Tweede Kamer dan toch eindelijk de Wet Gelijke Behandeling aan. Alle grote politieke partijen stemden voor de wet. D66 en VVD alleen na lang aarzelen. De Democraten en liberalen waren bang dat de nieuwe wet niet elke discriminatie zou uitbannen. En dat met name christelijke scholen toch homoseksuele leerkrachten zouden kunnen ontslaan. De toelichting die minister Dales op het wetsontwerp gaf, trok hen echter over de streep. De seksuele moraal van een schoolbestuur doet niet ter zake, verklaarde de minister in de Tweede Kamer. "Het is niet zo dat de Wet Gelijke Behandeling verschillende interpretaties verbiedt. De wet zegt alleen dat één gedragsinterpretatie van de Schrift niet meer kan." Een schoolbestuur kan een eigen interpretatie van de bijbel waarbij homoseksualiteit zondig is en homoseksuele leraren niet worden toegelaten, dus niet dwingend opleggen. Ook voor het Humanistisch Verbond zijn de bezwaren tegen het wetsvoorstel daarmee vervallen.

Het HV liet twee jaar geleden in z'n commentaar op het wetsvoorstel al weten verheugd te zijn over het verbod op direct én indirect onderscheid in artikel 1, dat het verbod op discriminatie regelt. Ook de mogelijkheid om door middel van een groepsactie gelijke behandeling af te dwingen (artikel 10) noemde het HV als een vooruitgang. Wel had het HV grote moeite met de gekunstelde omschrijving dat niet gediscrimineerd mag worden op grond van *het enkele feit* van hetero- of homoseksuele gerichtheid. Volgens het HV laat zo'n formulering ruimte voor discriminatie op grond van seksuele voorkeur als iemand uiting geeft aan zijn of haar seksuele geaardheid. Bijvoorbeeld door samenwonen of door lidmaatschap van een homogroep. 'Het kabinet geeft daarmee voorrang aan Grondwetsartikel 23 (vrijheid van onderwijs) boven artikel 1 (algemeen verbod op discriminatie)', was toen de conclusie.

HV-voorzitter Jan Glastra van Loon nu: 'De toelichting op de wet door minister Dales heeft ook voor ons de kou uit de lucht genomen. De minister heeft uit-

drukkelijk laten weten dat morele of godsdienstige bezwaren tegen homoseksualiteit geen vrijbrief mogen zijn voor ongelijke behandeling op grond van seksuele gerichtheid. Wij zijn blij dat het principe van de gelijkwaardigheid van allen, ongeacht geslacht, seksuele gerichtheid, etnische achtergrond, politieke gezindheid of levensovertuiging, nu eindelijk bij wet wordt vastgelegd. De spreuk voor het parlamentsgebouw dat allen in Nederland gelijk worden behandeld, en discriminatie op geen enkele grond is toegestaan, heeft hiermee voor iedereen een zelfde betekenis gekregen."

(IC)

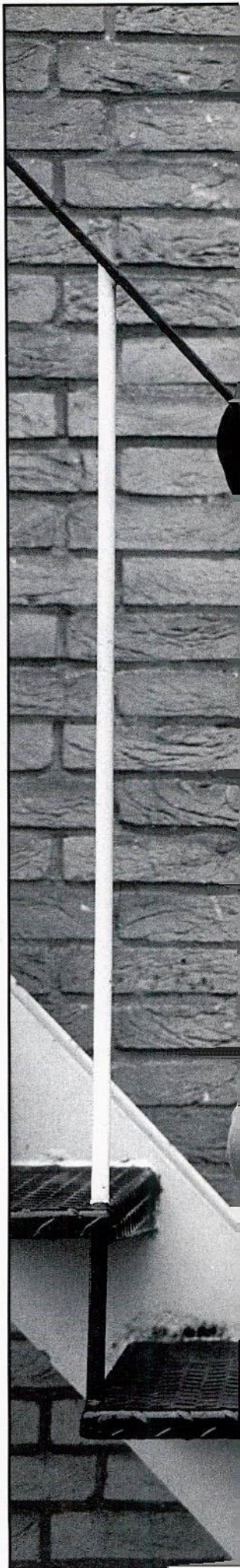
FRANK BOVENKERK OVER RACISME, DISCRIMINATIE
EN DE NOODZAAK VAN EEN VOORKEURSBEHANDELING
VAN ETNISCHE MINDERHEDEN

We moeten door de zure appel heenbijten om te voorkomen dat we een racistische samenleving creëren

door Ingeborg van Teeseling

Foto's: Chris Pennarts

Zijn conclusies en aanbevelingen zijn nog wel eens controversieel. Hij is dan ook eigenlijk een idealist van de oude stempel, want hij heeft de hoop nog niet opgegeven dat de samenleving maakbaar is. Interview met een onderzoeker die een voorkeur heeft voor de 'rafelrand van de samenleving'.

De onderzoeker: "Wat ik eigenlijk wil, is Nederland begrijpen. En ik geloof dat dat beter lukt als je buitenissige groepen onderzoekt en de reactie die zij in onze maatschappij teweeg brengen, dan als je representatieve steekproeven neemt van alle Hollanders. De manier waarop minderheden tegemoet worden getreden zegt iets over het karakter van Nederland. Er is vrijwel geen enkele andere methode waarop je duidelijker het paternalisme kunt laten zien dat Nederlanders kenmerkt en uniek maakt in de wereld. De welwillende, goedertieren manier waarop wij ze eerst tot minderheden hebben benoemd, om ze in aanmerking te kunnen laten komen voor onze gulle aanpak, heeft iets heel superieurs. Nee, het is geen liefdadigheid, want we stellen wel eisen. We willen dat al die groepen met ons meedoen, onderdeel worden van onze maatschappij. Want een tijdje is dat nog leuk, zo'n eigen cultuur, maar het moet niet te lang duren. Dan moeten ze Nederlands leren, hun kinderen naar school sturen, leren hoe ze moeten solliciteren en ook met hun broodtrommeltje naar de baas. Objectief gezien geeft Nederland meer geld uit en zet meer personeel in ten bate van minderheden dan elk ander land ter wereld. Tegelijkertijd is het een hele bevoogdende manier, die zonder dat wij dat in de gaten hebben, probleemgevallen. Wij vinden Nederland op elk vlak het beste van de wereld. We zeuren wel, maar dat is een soort puriteinse, calvinistische behoefte aan boetedoening en bescheidenheid. Het is niet echt. Wij voelen ons zoveel beter dat we voldoende ruimte hebben om veel toe te staan. Laat ze maar moskeeën bouwen, couscous eten en hoofddoekjes dragen. Wij kunnen dat hebben, omdat we uiteindelijk toch de beste zijn."

Frank Bovenkerk (49) is een wetenschapper wiens onderzoeksresultaten nogal eens aanleiding zijn tot controverse. Of hij nou kijkt naar de reacties van het publiek op de Molukse gijzelingen eind zeventiger jaren, of hij nou meereist met jonge zwarte mannen om te zien of ze in treinen gediscrimineerd worden of uitgebreid spreekt met de Hollanders in de oude wijken van grote steden. Altijd volgen er op z'n minst verrassende resultaten waar Bovenkerk dan weer stevige conclusies uit trekt of beleidsaanbevelingen doet die er niet om liegen. De cultureel antropoloog/criminoloog onderzoekt wat hij de 'rafelrand van de samenleving' noemt. Hij is geïnteresseerd in wat er gist en broeit onder de oppervlakte van de vragenlijst. Hij wil weten wat mensen eigenlijk bedoelen als ze 'ja', 'nee' of 'geen mening' invullen. En daarvoor moet je de straat op. Praten, luisteren, je open stellen voor wat mensen te zeggen hebben. Ook als dat soms ongeënuanceerd is, of racistisch, of dom. Eigenlijk is Frank Bovenkerk een idealist van de oude stempel. Hij heeft de hoop

nog niet opgegeven dat de maatschappij maakbaar is en dat je dat planmatig kunt doen. En ondanks alle kritiek die er op hem valt te formuleren, heeft hij doorgaans meer gelijk dan hij krijgt. Alleen werkt de dagelijkse werkelijkheid soms lelijk tegen.

Frank Bovenkerk: "In juni 1989 kwam er een rapport uit van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) over het allochtonenbeleid. Daarin stond dat het allemaal mis gegaan was en dat het roer om moest. In het begin werd de discussie daarover nog beschaafd gevoerd. Tot er de dag voor kerstmis een pagina-groot artikel stond in het Parool, een bewust uitgelekte nota van een gemeentelijke commissie over de criminaliteit van Marokkaanse jongens. Illegalen, die opereerden in groepen, uitzonderlijk gewelddadig waren en daardoor de binnenstad van Amsterdam onveilig maakten. Dat was de strekking van het verhaal. Toen barstte een golf van 'nou is het verdomme afgelopen' los."

"Zelf maakte ik in 1983 een omslag. Toen deed ik met een paar andere mensen onderzoek in de oude wijken van Utrecht. Vooral omdat we hadden gehoord dat er rassenschennis zouden uitbreken. Hollanders in verzet, aangewakkerd en gesteund door de Centruumpartij. 'Het gepeupel roert zich'. Zoiets. Het ging mij om het onderzoeken van het ontstaan van racistisch geweld. In de loop van de gesprekken die ik in dat kader had, bleek dat die Hollanders met hele concrete en navoelbare problemen zaten. Mannen die om zes uur naar de fabriek moesten en tijdens de Ramadan tot vier uur wakker werden gehouden door de oproep van de imam uit de moskee. Oude, vertrouwde winkels die werden overgenomen door Turken en Marokkanen. Onveiligheid. De mensen die het zich konden veroorloven, maakten dat ze wegwamen. Waardoor er relatief gezien nog meer allochtonen kwamen wonen en de Hollanders die toch al geen kant uit konden omdat ze daar niet genoeg geld en mogelijkheden voor hadden, steeds meer werden geïsoleerd.

Daar hebben we toen als onderzoekers lang over gepraat, het kostte me heel veel moeite om me te realiseren dat die mensen gerechtvaardigde klachten hadden. Er moesten oplossingen worden gezocht. Verder bleek dat die buurtbewoners nergens zo boos over werden dan als ze voor racist werden uitgemaakt. We vonden dat ze ook daarin gelijk hadden. Het was geen gepeupel, het waren echte mensen met echte moeilijkheden. En het waren geen racisten. Een racist is voor mij iemand die een samenhangende theorie heeft over de minderwaardigheid van een bepaalde bevolkingsgroep. Dat hadden die mensen helemaal niet. Ze werden gewoon gek van al dat gedoe om hen

Uit onderzoek in de oude wijken bleek dat 'het gepeupel' met hele concrete en navoelbare problemen zat.

heen. In hun wijk waren de buitenlanders helemaal geen zielige slachtoffers van discriminatie, ze waren in de meerderheid. Er kon maar één conclusie zijn: hier hadden we te maken met twee groepen mensen die beide in de val zaten en geen kant op konden. En wij moesten met een antwoord komen. Al was het alleen maar omdat je het risico niet kunt lopen dat de Centruumpartij met al die stemmen aan de haal gaat.

Mensen moeten op basis van gelijkwaardigheid met elkaar leren omgaan. Daar moet het naar toe. We moeten af van het idee dat ras of cultuur gelijk valt met de sociaal-economische positie van iemand. Daarom moeten we beginnen met ons te realiseren dat die multi-etnische samenleving een gegeven is. Wenselijk zelfs. Dat verscheidenheid veel leuker is dan uniformiteit. Hoe we tot zo'n maatschappij moeten komen, weten we niet. Daar zijn geen voorbeelden voor. Ik dacht destijds dat daarvoor een soort actieplan nodig was. Vandaar dat we in 1979, 1980 een 'De Vereniging tegen discriminatie op basis van ras en etnische afkomst' hebben opgericht. Buitengewoon stom bij nader inzien, want je moet natuurlijk nooit een club oprichten tegen, maar vóór iets. Er moet iets te winnen zijn, niet alleen te protesteren. Die vereniging heeft twee jaar bestaan en we maakten alle fouten die we konden maken. We zijn rechtszaken begonnen die we niet konden winnen, we kregen onderling ruzie over morele issues, politiek sprak iedereen elkaar tegen. Geen succes dus. Maar het is wel een voorloper geweest van het Lan-

delijk Buro Racisme, dat veel van onze fouten heeft kunnen leren."

Frank Bovenkerk is sterk voor positieve discriminatie. Voorkeursbehandeling noemt hij het zelf. Neem de arbeidsmarkt. Minderheden moeten snelle, intensieve opleidingen krijgen die gericht zijn op het krijgen van banen. Die banen moeten er zijn, al dan niet afgedwongen. En werkgevers moeten volgens hem verplicht worden om mee te werken en wel zo dat iedere allochtoon aan het werk raakt.

Is dat niet oneerlijk tegenover de Hollanders in de oude wijken met wiens lot u net zo begaan was? Onder hen is ook veel werkloosheid.

"Ik kan met hun belangen even geen rekening houden. Ze moeten wachten, hebben voorlopig even pech gehad. Omdat ik denk dat zelfs de mensen in de oude wijken er op de lange termijn baat bij hebben dat we hier niet een uit de hand gelopen multi-etnische brand krijgen. Ook hun kinderen hebben er baat bij om niet in een racistische maatschappij op te groeien. En laten we het niet overdrijven. Het gaat niet om zoveel mensen. Minderheden in Nederland maken nog geen 7% van de bevolking uit. Een groot deel daarvan heeft helemaal geen problemen, een klein percentage wel. Hun moeilijkheden moeten we serieus aanpakken, daar moet even al ons geld en moeite in. Dan is in ieder geval dat werkgelegenheidsprobleem binnen tien jaar opgelost. Gewoon even doorblijven.

Neem de situatie van de Molukkers. In de jaren zeventig leek dat een onoplosbaar probleem. Toen is er het duizendbanenplan gekomen waardoor een deel van de jonge mannen aan het werk konden en Molukkers wat werkloosheid, achterstand en criminaliteit gelijk kwamen met de Nederlanders. Als we ieder bedrijf in Nederland zo ver krijgen dat ze één of twee Marokkanen, Turken, Surinamers of Antillianen in dienst nemen, zijn we er uit. Zo simpel ligt het volgens mij."

Bent u niet bang dat uw plan rassenrellen alleen maar dichterbij zou brengen?

"Ja, het zal zeker niet altijd langs lijnen der geleidelijkheid gaan. We zouden dan best spanningen kunnen verwachten. Maar ik vind dat we op die korte termijn door de zure appel moeten bijten om te voorkomen dat we op de lange termijn een racistische samenleving creëren."

'De grenzen dicht', wordt er steeds meer geroepen. 'Een rem op de immigratie'.

"Dat is flauwekul. We moeten ons erbij neerleggen dat er altijd immigratie is geweest en dat die er ook altijd zal blijven. En dat dat ook goed is, omdat we anders zouden uitsterven. Autochtone Nederlanders krijgen gewoon te weinig kinderen. Dat is de rare paradox: de Nederlandse cultuur kan alleen maar in stand blijven door de immigratie van bijvoorbeeld Marokkanen. Dat is op het moment voor de meeste mensen het moeilijkst te aanvaarden: er zullen altijd mensen bij blijven komen. Nederland zal over 40 jaar nog sterker dan nu een multi-etnische samenleving zijn.

Natuurlijk snap ik best dat er mensen zijn die dat eng vinden. Maar het heeft weinig zin om je te blijven verzetten tegen een voldongen feit. We moeten ons uiteindelijk eens gaan richten op het aangaan van die uitdaging. Als je niet meegaat in deze maalstroom waarin de hele wereld zich bevindt, ga je uiteindelijk ten onder. Al is het alleen maar omdat je dan de verbinding met de buitenwereld kwijtraakt en economisch in de problemen komt."

"Op die drie plekken worden onze levenskansen bepaald, een driehoek met drie punten: huis, school, werk. Mijn positie op de arbeidsmarkt bepaalt voor een groot gedeelte in wat voor huis ik kan wonen en naar welke school mijn kinderen gaan. En de opleiding van de kinderen bepaalt weer welk werk ze later gaan doen. Als het met al die drie dingen misgaat, krijg je een neerwaartse spiraal. Je moet dus zorgen dat je het ergens doorbreekt. En dat kan in Nederland, want wij hebben een actieve overheid die ingrepen kan doen. Bij de arbeid kun je komen met positieve actie, daar hebben we het net over gehad.

Datzelfde kan als het gaat om huis en school, als je maar werkt met verlokking eerder dan met straffen.

De allochtone bewoners van de oude wijken werden nergens zo boos over dan als ze voor racist werden uitgemaakt.

Als je al die dingen doet, kun je volgens mij de vorming van een etnische onderklasse voorkomen. De overheid heeft ook wel zo'n poging gedaan in de jaren tachtig. Maar die werd gefrustreerd doordat het economisch niet zo goed ging en omdat ze eigenlijk nog niet goed wisten wat ze aan het doen waren. Toen in 1989 dat rapport van de WRR kwam, een evaluatie van tien jaar minderhedenbeleid,

slecht Nederlands zullen spreken, niet klopt.

Chinezen spreken bijna allemaal alleen hun moedertaal. Maar hun kinderen vliegen door het gymnasium heen. Het gaat niet alleen om taal. Cultuur heeft er ook mee te maken. Zo is voor Chinezen onderwijs het allerbelangrijkste dat er is; maar voor Marokkanen, die vaak al vele generaties analfabeet zijn, niet. De mees-

Mensen moeten op basis van gelijkwaardigheid met elkaar leren omgaan. Daar moeten we naar toe. We moeten af van het idee dat ras of cultuur gelijk valt met de sociaal-economische positie van iemand.

had het eigenlijke idee dus nog nauwelijks een kans gehad. En los daarvan, wat is nou tien jaar? Om een zo complex probleem op te lossen, heb je een langere adem nodig. En zeker een andere instelling dan die uit dat rapport van de WRR naar voren kwam: 'Nu doen we al tien jaar vreselijk ons best, geven we veel geld aan jullie uit en nu zijn jullie verdomme nog niet geassimileerd.' Zoiets. Die stemming heeft Frits Bolkestein overgenomen, iedereen is zich ermee gaan bemoeien en dat ging van kwaad tot erger. 'Als ze geen Nederlands leren, moeten ze gekort worden op hun uitkering.' Moet je je voorstellen: mannen die hier al dertig jaar werken, door onze rotbaantjes door hun rug gegaan zijn, moeten opeens weer achter de boeken? Vooral ook omdat het argument dat dan ook hun kinderen

te Marokkanen die hier wonen, komen uit het Rifgebergte. Daar bestaat zelfs geen geschreven taal. Dan is het verschil met onze maatschappij en z'n normen wel erg groot."

In zijn vorig jaar verschenen boek 'Hedendaags kwaad' geeft Frank Bovenkerk een analyse van de moeilijke positie van Marokkanen in Nederland en probeert hij te verklaren hoe het komt dat het vooral Marokkaanse jongens zijn die in grote getale in de criminaliteit terecht komen. Tot de leeftijd van achttien jaar is één op de drie tenminste één keer in aanraking geweest met de politie. Dat is meer dan tweemaal zoveel als Nederlandse jongens van een vergelijkbare lage sociaal-economische klasse. Weinig scholing, slechte behuizing met teveel mensen

Bij de foto:
Chinees bruiloft
in Nederland

In de pas verschenen
bundel 'Oud in den
vreemde' vertellen
Indische Nederlanders,
Molukkers, Surinamers,
Chinezen, Marokkanen
en Turken voor het
eerst zelf over hun
ervaringen met het
ouder worden in
Nederland. In deze
bespreking speciale
aandacht voor één van
de meest geïsoleerde
groep van allochtone
minderheden in
Nederland: de
Chinezen.

Foto: Chris Pennarts

Er is nog geen Chinees verzorgingshuis in Nederland

door Simone Jacobus

De wat exotische titel van het boek 'Oud in den vreemde', doet denken aan Couperus die ooit noteerde: 'Wat weemoedigjes en alleen zit ik te dromen'. Een aanduiding van een gemoedstoestand, bepaald door een verlangen naar het land van herkomst, het gemis van de cultuur van weleer, de koestering van de herinnering, en het dagelijkse isolement waarin men zich bevindt.

Nu is het de mens eigen om de balans van zijn leven op te maken wanneer hij een gerespecteerde leeftijd heeft bereikt, gestopt is met werken, de kinderen de deur uit zijn en de lichamelijke vermogens verminderen. Een gegeven dat opgeld doet voor een Engelsman in Engeland, een Belg in België, een Nederlander in Nederland. Even universeel is de kloof tussen de verschillende generaties; een grootmoeder die de handel en wandel van haar kleinzoon met lede ogen aanziet, een grootvader die zijn opstandige kleindochter niet begrijpt. En dan is er nog het gevoel uitgerangeerd te zijn. Men moet zich schikken in de rol van oudere, ondanks de verworven kennis, ongeacht of men nog bruist van levenslust.

In 'Oud in den vreemde' wordt een man geciteerd die zijn verontwaardiging niet onder stoelen of banken steekt. Hij zegt: "Ik heb het gevoel dat van mij verwacht wordt dat ik in de mist verdwijn. Er zit in mij nog steeds een jongere man die zich gevangen voelt en probeert eruit te breken. Ik ben het toneel opgesleurd om geschminkt en al de traditionele rol van een oude man te spelen. Ik kan dat niet, ik weet niet hoe oud zijn echt voelt. Ik heb nog zoveel te doen en te zeggen, maar ik word geacht dat niet meer te kunnen, alleen omdat ik nu 68 jaar ben." Dat medio januari in Brussel 'Het Europees jaar van de ouderen en solidariteit tussen de generaties 1993' van start is gegaan, wijst op de dringende noodzaak de Westerse mentaliteit te hervormen. En toch - zo blijkt uit 'Oud in den vreemde' (onder redactie van M. H. Bakker en een uitgave in de serie Cahiers Ouderdome en levensloop) - kampt een allochtone bejaarde in Nederland met andere, extra problemen dan de autochtone oudere. Uitgangspunt van de publikatie is een kennismaking met zes groepen allochtonen; Indische, Molukse, Surinaamse, Chinese, Turkse en Marokkaanse ouderen. In de zes bijdragen (van vier verschillende auteurs) wordt een korte en heldere schets gegeven van de geschiedenis van het geboorteland, de sociaal-economische en politieke omstandigheden waaronder de onderzochte groepen hebben geleefd, de reden van emigratie, de opvang in Nederland, de aanpassingsproblemen, de discriminatie. En het grote dilemma: gaan we terug of blijven we Nederland?

De diversiteit onder de buitenlandse ouderen in Nederland is groot. De klini-

'Oud in den vreemde' toont groot verschil in positie van allochtone ouderen in Nederland

sche psycholoog P. Tjoa benadrukt in het nawoord dan ook dat de verschillende etnische groepen niet met elkaar vergeleken kunnen worden. "De Chinese zienswijze met betrekking tot ouder worden is van een andere orde dan bijvoorbeeld de Marokkaanse. Veel Indische ouderen vertonen gezien hun op het Westen georiënteerde cultuur misschien meer overeenkomsten met hun Nederlandse leeftijdsgenoten dan met ouderen afkomstig uit Turkije." Bovendien, een etnische groep is weinig homogeen. De problematiek van de Surinaams-creoolse ouderen is een andere dan die van de Surinaamse Hindoestanen. De bejaarden afkomstig uit de Volksrepubliek China en Hong Kong bevinden zich in een moeilijker positie dan de Chinezen uit Indonesië, ook wel de peranakan genoemd.

De ouderen afkomstig uit China en Hong Kong vormen misschien wel de meest geïsoleerde groep van de minderheden. Onlangs bleek uit een enquête onder de in Amsterdam wonende Chinezen dat deze ouderen in toenemende mate slachtoffer worden van vereenzaming, verpaupering en gezondheidsproblemen. Ze beheersen de Nederlandse taal nauwelijks en kunnen steeds minder terugvallen op traditionele steunpunten als familie en andere Chinezen. De Stichting voor Toegepaste Gereontologie van de Vrije Universiteit in Amsterdam begon dit jaar met een onderzoek naar de problemen van de Chinezen in Nederland. Doel van het onderzoek is om concrete oplossingen aan te dragen.

De Chinezen uit het voormalig Nederland-Indië worden niet betrokken bij dit onderzoek omdat zij vloeiend Nederlands spreken en dikwijls een geslaagde maatschappelijke carrière achter de rug hebben. De meeste van de 6000 tot 8000 peranakan-Chinezen in Nederland hebben een goede opleiding genoten, behoorden in Nederlands-Indië tot de middenklasse en zijn werkzaam (gewest) in vrije beroepen als arts en tandarts of in het onderwijs. Volgens de schattingen (1988) wonen er 55.000 a 60.000 Chinezen in Nederland waarvan ruim 2000 ouder dan 55 jaar. Verwacht wordt dat in 1995 ongeveer 11000 ouder zullen zijn dan 55 jaar en 2000 65 jaar en ouder. Net zoals onder de rest van de Nederlandse bevolking neemt de vergrijzing onder Chinezen dus toe.

De Chinezen vormen één van de oudste allochtone groepen in Nederland. Al snel

na de eeuwwisseling kwamen arbeiders uit China en Hong Kong naar Nederland om als kok of stoker op Nederlandse schepen te werken. Enkel van hen openden logementen, restaurants en wasserijen voor zeelieden en al ras vond men een concentratie van Chinese bedrijven op het Rotterdamse Katendrecht in en in de Amsterdamse Binnen Bantammerstraat. De economische crisis van de jaren dertig dwong de Chinese zeelieden ander emplooi te vinden. Ze gingen werken in de kleinhandel of als bediende in eethuisjes. Door het actieve uitwijzingsbeleid van de Nederlandse overheid werden echter honderden Chinese zeelieden teruggestuurd naar hun vaderland. Toen de Tweede Wereldoorlog uitbrak, verbleven nog maar weinig Chinezen in Nederland.

Na 1945 groeide de Chinese bevolking in Nederland weer. Door de repatrianten en terugkerende militairen uit Nederlands-Indië werd de Chinees-Indische keuken zeer populair. De bestaande en nieuwe Chinese restaurants - die aanvankelijk alleen gasten uit eigen kring trokken - konden de klandizie nauwelijks aan en men recruteerde nieuw personeel onder familie en dorpsgenoten in China en Hong Kong. Midden jaren zeventig, nadat China zijn remigratieregelingen had versoepeld, vond op grote schaal gezinshereniging plaats. Veel vrouwen, kinderen en ouders emigreerden toen naar Nederland.

Uit de verhaal van Verlaan blijkt dat de ouderen uit China en Hong Kong vroeger weinig gelegenheid hadden om te integreren in de Nederlandse samenleving. Toen ze jong waren, maakten ze lange werkdagen en hadden op ongewone momenten van de dag - in de late avonduren en 's ochtends - vrij. De Nederlands taal leerden ze niet (voldoende) beheersen, contacten met autochtonen hadden ze heel af en toe. Ze waren niet op de hoogte van wat er gaande was in de samenleving. En nog steeds hebben ze weinig affiniteit met de Westerse cultuur. Een sociaal isolement is het gevolg. Daarbij is hun grootste vrees dat hun kroost zal verwesterlijken. Zullen hun (klein)kinderen wel trouwen met een Chinese partner? Zijn ze bereid om hun ouders bij het ouder worden de nodige zorg verlenen? Het op de leer van Confucius gebaseerde familieleven, waarbij verschillende generaties in één huis wonen en de niet-bemiddelde ouderen financieel worden geholpen, is voor vele Chinese ouderen nog steeds het ideaal. Evenals de voorname rol die de

oudere in de Chinese familie behoort te spelen.

Maar traditie blijkt een anachronisme. Vaste patronen vervagen. Verlaan schrijft in 'Oud in den vreemde': "De schoondochter wenst niet meer vanzelfsprekend ondergeschikt te zijn aan de schoonmoeder. Het recht van de oudste zoon om bij het overlijden van de vader hoofd van de familie te worden, wordt niet meer klakkeloos erkend. De vader verliest de traditionele macht over zijn kinderen nu deze niet langer afhankelijk zijn van zijn inkomen." De Chinese oudere berust gelaten. Verlaan concludeert dat deze ouderen vaker een beroep moeten doen op sociale voorzieningen. Ze hebben echter geen idee tot welke instanties ze zich kunnen wenden, welke rechten ze hebben. Dat geldt trouwens ook voor een groot deel van de allochtone ouderen in Nederland.

Die zijn door de specifieke achtergronden en individuele problemen vaak slecht geïnformeerd over de bestaande voorzieningen voor ouderen. En voorzieningen als een Marokkaans of Chinees verzorgingshuis kent ons land niet. De bundel 'Oud in den vreemde' kan dan ook opgevat worden als een pleidooi voor een betere begeleiding van en meer aandacht voor het lot van de allochtone ouderen (en dus meer geld voor de ouderenzorg). Immers, Couperus wees er al op: oud worden in den vreemde is moeilijk genoeg.

'Oud in den vreemde', onder redactie van M.H.Bakker.

Cahiers Ouderdom en levensloop van uitgeverij Bohn Stafleu Van Loghum (Houten). Prijs: f 37,50. ISBN 9031313017.

Europees Humanist Congres in juli in Berlijn

In de week van 25 tot 30 juli zal in Berlijn het 'European Humanist Congress' worden gehouden. Nadruk zal liggen op de relaties tussen humanisten in West- en in Oost-Europa te bevorderen. Centrale thema's zijn 'Emigranten, vluchtelingen en humanistische solidariteit', 'Humanistische strategieën tegen nationalisme en schending van mensenrechten' en 'Een behoudende ontwikkeling voor vrouwen: terug naar kinderen, keuken en kerk?' Zo veel mogelijk controversiële onderwerpen naar voren brengen, dat is wat de organisatoren van dit congres beogen. 's Morgens zullen plenaire sessies en discussies worden gehouden, die 's middags zullen worden voortgezet in workshops. Verder zijn er excursies naar verschillende projecten. De schrijver György Konrád is één van de uitgenodigden op dit congres. Voor meer informatie: de Deutscher Freidenker-Verbond, Hobrechtstrasse 8, D-1000 Berlijn 44, tel.nr. 49306237034 (Frank Schrammar).

Ingezonden mededeling

interior

Heeft u het al gelezen?

Ida Bunte, Op eigen kracht
Humanistische handreiking bij ziekte en herstel
ISBN 90-74322-02-6

"Ik zou willen dat er meer humanistisch georiënteerde boeken waren. De bundel is bemoedigend en stemt tot nadenken."
(Anneke Duyndam)

Bestel het door f 19,50 te storten op giro 3493438 van Interior, Postbus 367, 3850 AJ Ermelo. Voor België: Bfr. 390 op Gemeentekrediet van België rek. nr. 063184964180 t.n.v. Interior. Ook via de boekhandel verkrijgbaar.

...IK KAN HET OÓK NIET, MAAR, MET DIE DINGEN OM JE NEK ZEURT NIEMAND MEER OM JE VERBLIJFSVERGUNNING...!!

‘Het goede leven’ is nog te vaak een loden last voor het milieu

Foto: Chris Pennarts

door Lucas Reijnders

Vriend en vijand zijn het erover eens dat voor een duurzame samenleving wezenlijke veranderingen in productie en consumptie nodig zijn. Toch blijven die veranderingen tot nu toe uit. Welke politieke en culturele remmende factoren zijn er in het spel? Lucas Reijnders, hoogleraar milieukunde, weegt de kracht en de zwakte van de milieu-organisaties en pleit voor een milieupassend goed leven.

Terugziend op de afgelopen twintig jaar valt op dat de natuur- en milieu-organisaties een flink aantal successen hebben behaald. De Oosterschelde is niet gedicht en er zijn geen nieuwe kerncentrales bijgekomen. Pcb's, lood, cfk's, kwik en asbest zijn op de terugtocht. Er zijn moratoria voor de walvisvangst en het dumpen van radioactief afval in zee. Katalysatorauto's, biobakken, rookgasreinigers, hoogrendementketels en lage NO_x-branders doen het goed. Landbouwbestrijdingsmiddelen zoals aldrin, arsenaat en methylbromide zijn verboden. De Markerwaard is van de kaart. De wasmiddelen zijn fors verbeterd, enz.

Het is niet zo dat deze successen gemakkelijk tot stand zijn gekomen. Integendeel: de tegenpartij, nu eens deze dan weer gene, heeft als regel weinig of geen middelen geschuwd als het erom ging de milieuwinst te voorkomen of te saboteren. Bovendien moeten natuur- en milieu-organisaties het stellen zonder de wapens die in het maatschappelijk verkeer normaal de doorslag geven: veel geld en stakingen. Dat de successen er toch gekomen zijn, is vooral te danken aan taai vasthoudendheid en vindingrijkheid van de natuur- en milieu-organisaties op het punt van actievoeren. De gedurige opkomst van nieuwe lichtingen milieubeschermers, die er fris tegenaan gingen, speelde daarbij een belangrijke rol. Van andere doelstellingen van de natuur- en milieu-organisaties is weinig tot niets terecht gekomen. De verpakkingsheuvel is inmiddels een Mount Everest geworden. Het energiegebruik is toegenomen. Varkensstapel en autotransport zijn verdubbeld. Het vliegverkeer is geëxplodeerd. En de cantharel en de otter zijn niet meer te vinden.

Typerend voor de meeste successen van de natuur- en milieu-organisaties is dat ze niet nopen tot grote maatschappelijke veranderingen. Veel van de successen zijn mogelijk gebleken dankzij bescheiden technische aanpassingen. Loodvrije benzine en katalysator vormen geen belemmering voor het autorijden. Waar kerncentrales hadden kunnen staan, staan nu gascentrales. Het radioactief afval ligt niet op de zeebodem maar staat in Borssele. Fosfaat- en sulfaatvrije wasmiddelen wassen even goed. En de schuiven aan de monding van de Oosterschelde kunnen deze toch afsluiten. Typerend voor datgene waarvan weinig tot niets is terechtgekomen, is veelal dat voor succes ingrijpende sociale en/of psychologische veranderingen nodig zouden zijn geweest.

De bovenvermelde successen en bewijzen van onvermogen illustreren kracht en zwakte van de natuur- en milieu-organisaties en de verschillen in weerbaarheid waarmee deze organisaties mee moeten werken. De gebleken kracht is overigens niet iets waar ook in de toekomst zonder meer op mag worden gerekend. Het is de vraag of de grote vinding-

Als elke wereldburger zo zou consumeren als de modale Nederlander, zou de aarde in enkele decennia geheel geruïneerd zijn.

rijkheid ten aanzien van actievormen in het recente verleden in de toekomst kan worden geprolonged, en of de milieubeweging de geestelijke verbrijzeling kan ontlopen.

De zwakte van de milieu- en natuurorganisaties heeft twee kanten. De ene kant is nogal paradoxaal. De realisering van veel zaken die beter zijn voor natuur en milieu, is het uitvloeisel van conflicten waarbij de tegenpartij werd gedwongen door de bocht te gaan. Dit maakt zulke verbeteringen tot iets dat menigeen - als hij of zij een andere keus heeft - liever niet doet. Veelal wordt verbetering van de prestaties op natuur- en milieugebied gezien als iets dat 'geld kost', 'moeilijk is', en 'meer iets voor de lange termijn'. Vooral onder producenten is deze opvatting gangbaar. Dit is een vorm van bedrijfsblindheid waardoor verbeteringen die geld opleveren of kosten-neutraal zijn, veelal over het hoofd worden gezien. Dankzij werk van onderzoeksinstituten aan mineraalbalansen en bestrijdingsmiddelenboekhouding in de landbouw en aan afvalpreventie bij industriële bedrijven, begint gelukkig op dit punt een kentering te komen. Er blijkt immers uit dit werk dat veel milieu- en natuurbesparende maatregelen juist geld opleveren of kosten-neutraal kunnen zijn.

De tweede zwakte van de natuur- en milieu-organisaties is belangrijker. Ze zijn er de afgelopen twintig jaar niet in geslaagd de smalle marges van het overheidsbeleid in milieupzicht te verbreden en de in de samenleving overheersende visie op het goede leven te veranderen. Veel van de problemen waarmee natuur en milieu worden geconfronteerd, kunnen slechts worden opgelost als velen op een onderling afgestemde wijze hun prestaties verbeteren. Dit leidt tot omvangrijke coördinerende taken en tot de noodzaak van een instantie die dwang kan uitoefenen op degenen die de oplossing dreigen te verzieken. Alleen de overheid of combinaties van overheden kan, respectievelijk kunnen, in beginsel zo'n taak aan. In de praktijk komt van die gecoördineerde verbetering van milieuprestaties niet al te veel terecht. Dat komt - zo kan men vaak horen - omdat de maatschappij niet maakbaar is en de beleidsmarges smal zijn. Dat die marges vaak smal zijn, heeft er veel mee van doen dat zich in en rond de overheid een reusachtige kluwen van belangengroepen bevindt.

Als bijvoorbeeld een milieuvriendelijke verandering van het overheidsbeleid dreigt, waarbij niet alles en iedereen er duidelijk en onmiddellijk op vooruit gaat, dan is Leiden in last en Den Haag te klein. Er wordt gelobbied, bedreigd, gezeikt en getraineed tot er van de oorspronkelijke bedoelingen een stuk minder over is. Ook nadat iets tot overheidsbeleid is verklaard, wil dat niet zeggen dat de daarbij gedane beloften worden waargemaakt. Modewisselingen en een breed assortiment trucs waarover minder willige belangengroepen en onderdelen van het overheidsapparaat beschikken, leiden er toe dat het uitgevoerde beleid niet zelden slechts een schaduw is van het beweerde beleid. De uitvoering van het Nationaal Milieubeleidsplan (Plus) op sleutelonderdelen zoals kooldioxyde-uitworp en mestproblemen vormt daarvan een treffende illustratie. Het resultaat van het politieke proces is dan ook dat de veranderingen in de regel klein zijn, en de feitelijke marges smal. Niettemin komt het af en toe voor dat er ruimte is voor ingrijpende veranderingen in de daden van de overheid.

In milieupzicht heeft deze situatie zich de afgelopen twintig jaar twee keer voorgedaan. De eerste keer was in 1973-1974, de jaren van de autoloze zondag en het rapport van de Club van Rome. De tweede keer was in de periode 1989-1991, toen de G7 een groene wereldtop hielden en in Nederland 'Zorgen voor Morgen' de toon zette. Beide keren was de tijd rijp voor doortastende overheidsdaden, maar beide keren is deze kans nauwelijks benut. Er werden in 1973-1974 en 1989-1991 opvallend veel mooie woorden op geduldig papier geproduceerd maar onevenredig weinig goede daden gesteld. Dit had anders kunnen zijn als in die perioden politiek vaardige 'groene' ministers, al dan niet uit een 'groene' partij, in het kabinet sleutelposities hadden ingenomen. Nu zitten we weer in een periode van business as usual. En in een aantal opzichten is het werk er voor de natuur- en milieu-organisaties niet gemakkelijker op geworden. Doordat gedogen en convenanten epidemische vormen hebben aangenomen, levert bijvoorbeeld de traditioneel belangrijke beïnvloeding van vergunningverlening minder op.

De gangbare visie op het goede leven zit deels in het hoofd van de mensen, en komt anderdeels tot uiting in individueel

gedrag en succesvolle maatschappelijke instituties. Sommige elementen in wat doorgaans als het goede leven wordt beschouwd, zijn vanuit milieuoogpunt gunstig. De gemiddelde Nederlandse gezinsgrootte wijst bijvoorbeeld in de richting van een stabilisatie en daarna een daling van het aantal Nederlanders - dat is gunstig voor de belasting van natuur en milieu. Het grote belang dat wordt gehecht aan een goede gezondheid, zijn een rem op de milieuvervuiling. Veel elementen van de gangbare opvatting over het goede leven vormen echter een loden milieulast. De succesvolle neiging bij producenten de concurrentiepositie te verbeteren door de milieukosten zoveel mogelijk op anderen af te wettelen, is daarvan één voorbeeld. Het naja-

modale Nederlander, zou je niet alleen in Venetië over de hoofden kunnen lopen, maar zou de aarde in enkele decennia geheel geruïneerd zijn. Het leven zou snel, kort en onaangenaam zijn. Opvallend is dat het besef dat de modale Nederlander in milieupzicht op te grote voet leeft inmiddels wijd is verbreid, maar dat slechts een kleine minderheid daar in het doen en laten van alledag substantiële consequenties uit trekt. Nouveau cheap is nog steeds minder populair dan nouveau chique. Echt verwonderlijk is dat niet. Veranderingen in opvattingen over het goede leven zijn in het algemeen trage veranderingen. Tussen het moment waarop bijna 100% van de mannen rookte, 'omdat je er toen bijhoorde' en het veel lagere percentage rokers van nu,

dat een aantal hoog ontwikkelde culturen, zoals die van de Maya's in Mexico, van de beeldhouwers op Paaseiland en van de Sumeriërs (in wat nu Zuid-Irak is), te gronde zijn gegaan door milieubederf. Bij de Maya's speelde erosie de hoofdrol, op Paaseiland ontbossing en in Sumerië de verzilting van de bodem. Het curieuze is dat niets er op wijst dat, toen de grenzen in zicht kwamen, een poging is gedaan om de gangbare milieuschadelijke praktijken noemenswaard aan te passen. Anderzijds is er geen reden waarom een duurzame relatie met het milieu voor ons onmogelijk zou zijn. Wat er moet gebeuren om het daarbij passende goede leven geleidelijk aan geaccepteerd te krijgen, is een belangrijk punt van discussie. Het is zaak te laten zien dat een

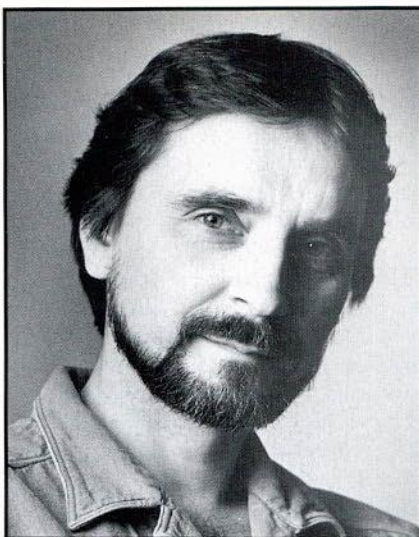

gen van koopkracht, bezit en produktiegroei ('economische groei') een ander. De liefde voor de (steeds grotere) auto, de hang naar verre reizen en de eetlust die het seizoen te buiten gaat, vormen eveneens elementen in de opvatting van het goede leven die natuur en milieu niet in de koude kleren gaan zitten. Het algemene najagen van de wereld van Peter Stuyvesant is zelfvernietigend. Als elke wereldburger zo zou consumeren als de

ligt al gauw 40 jaar. Tussen het idee dat grote gezinnen horen en de gedachte dat 'twee kids mooi genoeg is' zijn veelal één tot twee generaties verlopen. Het is heel wat makkelijker een blik politieagenten of katalysatorauto's open te trekken dan een blik met veranderde opvattingen over het goede leven. Er is ook geen zekerheid dat de opvattingen over het goede leven zich automatisch voor milieu en natuur ten goede zullen keren. Het staat wel vast

milieupassend leven aantrekkelijk is. Als bijvoorbeeld elke dag de trein met 120 kilometer per uur langs de file zoeft, dan moet dat op een zeker moment opvallen.

(Overgenomen uit 'Natuur en Milieu', een uitgave van de stichting Natuur en Milieu).

Choreogra

Dans a

Jiri Kylián is de artistiek leider van het Nederlands Dans Theater in Den Haag en een internationaal bekend choreograaf. Hij maakte meer dan vijftig choreografieën die door vele buitenlandse gezelschappen op het repertoire werden genomen.

Kylián besteedt veel aandacht aan de keuze van de muziek, de aankleding van de dansers en het decor. Hij maakt dan ook eerder danstheater dan ballet. Centraal in al z'n werk staat de mens met z'n ervaringen, gedachten en gevoelens.

Een stille, bescheiden man met een vriendelijke uitstraling, maar met een uitgesproken visie op kunst en op de verantwoordelijkheid van de kunstenaar.

"Ik heb me altijd fysiek geuit, veel aan sport gedaan, geturnd. Als kind droomde ik ervan om acrobaat in een circus te worden en danste ik in mijn kamertje tot ik er bij neerviel. Het is een drang die zich moet realiseren.

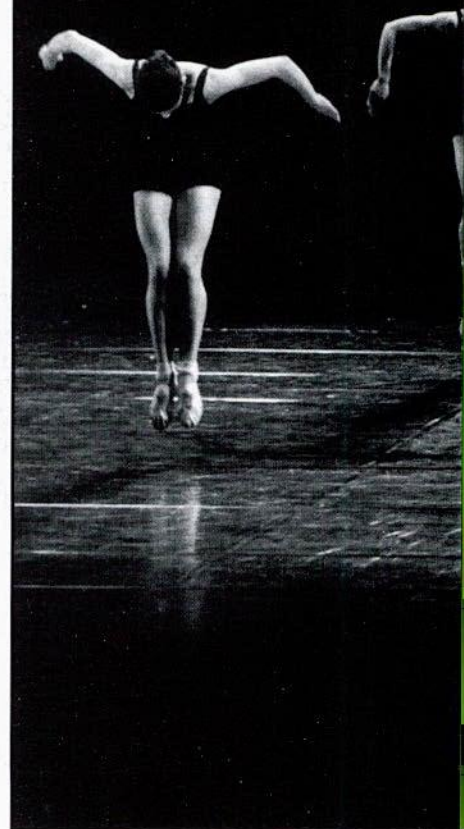
Maar op een gegeven moment merkte ik dat ik met mijn eigen lichaam niet kon uitdrukken wat ik wilde, dat ik daarvoor andere mensen nodig had. Wanneer dat tot je doordringt, wordt de choreograaf in je geboren.

Ik heb in Tsjecho-Slowakije, aan de dansafdeling van het Praags Conservatorium een conservatief Russische opleiding gevolgd. Ondanks de politieke onderdrukking was het een hele goede, allround opleiding. We kregen kunsthistorie, geschiedenis van kostuums, muziekgeschiedenis. We leerden zelf instrumenten bespelen. Ik had uitstekende leraren die nog van het oude regime waren. Ze waren opgeleid tussen de twee wereldoorlogen, Tsjecho-Slowakije was toen één van de leidende democratieën van Europa. Ze leerden mij niet wat ik moest doen, ze openden alleen een deur en lieten het aan mij over om de deur door te gaan en mijn weg te kiezen. Het was dus geen autoritaire opleiding.

In 1967 ging ik met een studiebeurs naar Londen om aan de Royal Balletschool te studeren. Ik kwam uit een oostblokland

door Mieke Julien

foto's: Hans Gerritsen

4 Kylián

f het de laatste keer is!

en had helemaal geen contact gehad met de westerse wereld. Plotseling werd ik geconfronteerd met een hele andere cultuur. Ik moest nieuwe talen leren. Ik had geen geld, geen zekerheid. In het begin was het een kwestie van het hoofd boven water houden, van zwemmen was nog geen sprake. Gelukkig ontmoette ik mensen die begrepen dat er ondanks de politieke onderdrukking in de oostbloklanden een geesteskracht aanwezig is die ook de westerse landen iets te zeggen heeft. Die mensen hebben mij de mogelijkheid gegeven om verder te komen. Met name John Cranko, directeur van het Stuttgarter Ballett. Hij heeft mij de kans geboden om professionele choreografieën te maken.

Op m'n 28ste werd ik samen met Hans Knil artistiek leider van het Nederlands Dans Theater, en drie jaar later moest ik het hele bedrijf overnemen. Nederland is mijn tweede Heimat geworden. Het is net als Tsjecho-Slowakije een klein landje dat door de eeuwen heen bedreigd werd door machtige burens. Ondanks de kleinheid van Nederland heeft het toch een stempel gezet op de ontwikkeling van de Europese cultuur en dat vind ik zeer bijzonder. Eén van de belangrijkste Tsjechische denkers, Comenius, heeft in de zeventiende eeuw ook zijn thuis in Nederland gevonden.

"Ik vind het heel stimulerend om mensen vanuit verschillende disciplines bij het dansgezelschap te betrekken. En ik zie het ook als mijn taak choreografen uit andere landen uit te nodigen om een tijd

bij het Nederlands Dans Theater te komen werken. Ik heb William Forsythe voor het eerst naar Nederland gehaald, nu één van de belangrijkste choreografen. Mats Ek heb ik hier gebracht, die nu in Zweden een toonaangevende choreograaf is en Ohad Naharin is op mijn verzoek enige tijd in Nederland geweest. Tijdens het laatste Holland Festival had hij veel succes. Ik vind het belangrijk dat dit theater als een katalysator werkt, waar mensen uit verschillende richtingen kunnen creëren. Natuurlijk moet je daarvoor ook iets overwinnen. Mensen beschermen hun eigen werk. Iedereen is wel eens jaloers op iemand die het goed of zelfs beter doet. We begeven ons graag op zeker terrein en houden er niet van voet te zetten op onbekend gebied. Maar ik ervaar het als onze plicht om jaloezie en onzekerheid te overwinnen en een vrij gebied te scheppen. Ik heb niet alleen met mezelf te maken, maar ben ook verantwoordelijk voor anderen. Ik moet mensen zoveel kansen geven als mogelijk is. Bovendien, als je over die gevoelens van jaloezie en onzekerheid weet heen te stappen, krijg je daar ook weer wat voor terug.

Ik heb mijn leven lang altijd dingen proberen te doen waarvan ik niet helemaal zeker was. Ik vind dat je als persoon en als kunstenaar de plicht hebt om het onbekende te verkennen. Dat ben ik verschuldigd aan mijn medewerkers en aan het publiek. Het publiek wil geen herhaling zien, maar ontwikkeling."

"Naarmate ik ouder word, weet ik feillozer wat ik niet weet. Op de essentiële vra-

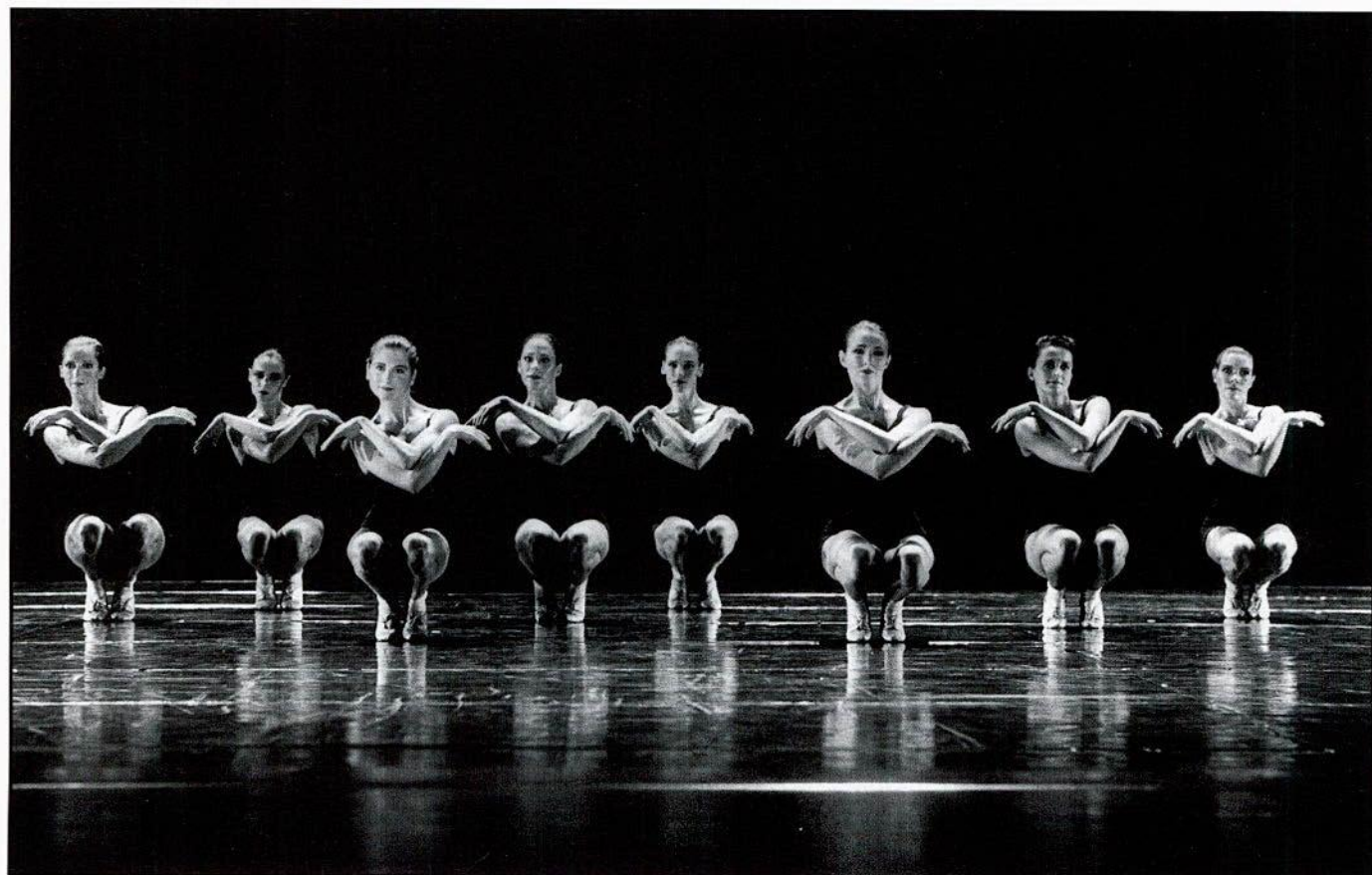
gen van het leven zijn geen antwoorden. Ik kom wel tot een steeds nauwkeurigere formulering van die essentiële vragen. Misschien kan ik de mensen helpen door die vragen aan te bieden, zodat zij zichzelf die vragen kunnen stellen en daar rijker van kunnen worden.

Natuurlijk ben ik geen filosoof. Ik ben een dansmaker, ik maak pasjes. Maar alles wat ik doe, heeft een solide achtergrond. Alles heeft een reden, een raison d'être. Ik kan me niet beperken tot het maken van pasjes, de lucht bewegen en het leven gewoon laten passeren. Dat kan ik niet.

Het is niet 'in' om in je werk te laten zien wat je beroert. In het werk van jonge mensen zie ik wel agressie, maar als vorm, niet als inhoud. Agressie om de agressie. Een aantal jonge dansers is niet in staat om op het toneel iets kwetsbaars te laten zien. Dat is ook moeilijk omdat het zo innerlijk is. Agressie is naar buiten gericht. Je hoort en ziet het beter. Het heeft meer volume en trekt misschien ook meer publiek.

In onze kunst, in dans, moet je bewust omgaan met het hele scala van het menselijk bestaan. Van nul tot oneindig. Je moet ook af en toe weer kind kunnen zijn. Kun je je nog herinneren dat je vijftien, zestien jaar was? En welke idealen je

Bij de foto's: rechtsboven: "Petite Mort" (1991), pagina 25 en 26: "Falling angels" (1989)

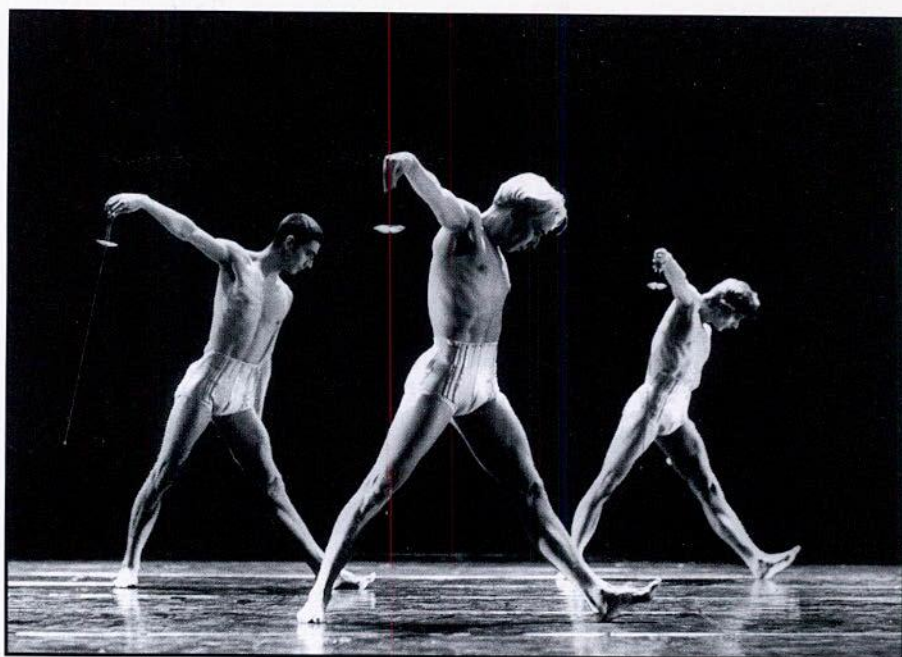

toen had? Weet je dat nog? Als je ouder bent, kun je je soms niet meer herinneren wat die idealen waren en waar ze langs de weg als dode lichamen zijn blijven liggen. Af en toe moet je proberen die gedachten en gevoelens terug te halen en te achterhalen wat er mee is gebeurd. Is er nog iets van overgebleven of zijn ze allemaal gestorven?"

"Het leven vormt het materiaal voor mijn dansen. Uit het geheel van mijn ervaringen kies ik die aspecten die ik nodig heb voor mijn creaties.

Zo was er in 1984 een vrouw in dit dansgezelschap die in de laatste fase van haar carrière was. Ze voelde aankomen dat ze met dansen moest ophouden. Dat was overigens haar eigen constatering, niet die van mij. Ze vond het verschrikkelijk te moeten stoppen, zo verliefd was ze op het werk dat we hier deden. In Italië gaf ze haar laatste voorstelling en in de nacht die daarop volgde, nam ze pillen in. Vier dagen later was ze dood. Dat was voor mij een verschrikkelijke ervaring, een aardbeving gelijk. Het leven schudde op zijn grondvesten. Mijn inzinking enkele jaren geleden heeft daar alles mee te maken. Maar zelfs die vreselijke gebeurtenis werd een uitgangspunt voor mijn werk. Naar aanleiding van haar dood heb ik een serie dansen gemaakt onder de titel *Heart's Labyrinth*. Daarin heb ik die verschrikking letterlijk en figuurlijk verwerkt. De dans is een *Auseinandersetzung*...hoe zeg je dat...een dialoog met wat ik ervaar. Eigenlijk is mijn hele werk een *Heart's Labyrinth*. Want alles is altijd op biografische elementen gebaseerd. Dat is ook riskant, het gevaar bestaat dat je anderen lastig valt met je problemen. Dat is fout. Je moet je persoonlijke ervaringen zó presenteren dat de ander het kan begrijpen. Het publiek komt niet naar de voorstelling om mij te bewonderen en voor mij te applaudiseren. De mensen moeten er zelf iets aan hebben.

Ik ga met mijn ervaringen naar de dansers, met mijn gedachten en gevoelens. Maar ik kan en mag hen niet misbruiken. Ik mag niet alleen van hen nemen, maar moet hun ook iets geven. Zij geven dat dan door aan het publiek. Zo moet de wisselwerking zijn tussen de creator, de dansers en de mensen in de zaal. Het is niet alleen geven of nemen, maar beide. Die formule te vinden is heel moeilijk. Soms lijkt mijn werk op een stuk literatuur, geschreven in een lang vergeten taal. Maar ieder van ons heeft nog cellen in het lichaam die die taal kunnen verstaan. In 1980 was ik in Australië om met de Aboriginals te werken. Voor hen is dans het meeste wezenlijke van hun bestaan. Er is geen ander volk dat zo'n accent op dans legt. Ik wilde uitzoeken waarom dat zo is. Ik vroeg het een oude man. Zijn antwoord was even simpel als complex. 'Ik moet dansen,' zei hij, 'omdat ik het van mijn vader heb geleerd en het aan

mijn zoon moet leren.' Die man zag zich als een klein schakeltje in een oneindig lange ketting zonder begin en eind. Maar terwijl de Aboriginals zich ervaren als een minuscuul onderdeel van het geheel, dansen ze met een tomeloze energie in het hier en nu. Want ook al is de schakel nog zo klein, ze weten dat de ketting zonder schakels niet kan bestaan. Ik was diep onder de indruk van hun visie.

Zelf zeg ik ook altijd tegen de dansers: dans nu! Je moet nú de sensatie hebben. Dans alsof het de laatste keer is, want alleen dan kan het publiek ook de sensatie ervaren.

Samen met de dansers onderzoek ik of wat ik in mijn hoofd heb ook echt belangrijk is. Dat is wel moeilijk voor hen, maar ook interessant, want daardoor nemen ze deel aan de creatie. Toen ik pas begon, schreef ik alles op. Ik wist precies, stap voor stap, wat er moest gebeuren. Het zat perfect in elkaar, maar voor de dansers was er niets aan te beleven. Samen met de dansers creëren is veel rijker. Hun persoonlijke mythologie speelt mee. Ieder mens heeft zijn eigen iconen, zijn eigen altaar. Het is interessant te worden geconfronteerd met al die verschillende werelden en daarmee iets te scheppen. Dan overstijg ik mezelf, want alleen ben ik niet zo rijk als wij allen samen."

"Toen ik hier kwam, was ik 28 en veel dansers waren ouder dan ik. Mijn verhouding tot het gezelschap verschuift. De dansers hebben steeds dezelfde leeftijd, tussen 20 en 37, terwijl ik ouder word. Nu voel ik me veel meer op mijn gemak met de dansers dan toen. Niet dat ik nu autoritairder ben, integendeel. Ik bespreek meer dan ooit met de dansers en kan ontspannen luisteren naar hun klachten en wensen. En ik vind het fijn als er nieuwe mensen bij het gezelschap komen. Ze brengen een frisse wind. Soms

is het wel jammer dat ik weer bij het begin moet beginnen omdat zij niet weten wat er vroeger is gebeurd.

Ik hou van geschiedenis. Ik zie alles als een deel van het voorafgaande. Dat jonge mensen dat nog niet zo ervaren, vind ik wel eens spijtig. Daarom heb ik voor senior-dansers het Nederlands Dans Theater 3 opgericht. Op hun lichaam is al geschiedenis geschreven. Ik herinner me dat in Praag regelmatig oude acteurs speelden en ik vond dat altijd heel bijzonder om naar te kijken. Zij straalden zo'n kracht en ervaring uit. Maar oudere dansers zie je bijna nooit, tenminste niet in het theater. Ga je bijvoorbeeld naar een Siciliaans dorp, dan kun je op het plein oude mannen zien dansen. God, wat een uitstraling hebben die. Dan kunnen de jongeren misschien wel twee maal zo hoog springen en twee keer zo snel bewegen, maar ze hebben niet dat charisma.

Om de een of andere reden is dans in het theater altijd gekoppeld aan jeugd. En dat is niet terecht. Waarom zouden we oudere dansers op het toneel niet kunnen accepteren? Helaas is het repertoire vooral voor jonge dansers ontwikkeld. Daarom gaan we nu dansen maken voor de oudere dansers, toegespitst op hun ervaringen, persoonlijkheid, wensen en mogelijkheden. Een repertoire opbouwen zal niet mogelijk zijn, want wat je voor een oudere danser maakt is niet over te dragen aan een ander. Van een zeventigjarige danser weet je niet of die er volgend seizoen nog is. Het zijn originele dansen, die niet herhaalbaar zijn. Oudere mensen veranderen snel, net als pubers. Het werken met senioredansers brengt dus problemen met zich mee, maar het zijn wel hele leuke problemen!

Onder dit dak bevinden zich drie groepen dansers: jonge dansers tussen de 17 en 20 jaar, rijpe dansers en senioren. Die drie groepen beïnvloeden elkaar. Daar ben ik heel trots op. Onze ketting heeft vele schakels en wordt langer en langer."

De dynamiek van de radio speelt een maandblad als de Humanist regelmatig op. Omdat alle programmeergevens nog niet bekend zijn, verwijzen wij u graag naar Teletekst. Op de dag van uitzending kunt u op pagina 264 lezen wie de gasten zijn van het interviewprogramma Boven het Dal, en wat de inhoud is van het literaire programma De Verbeelding.

Het Voordeel van de Twijfel
maandag 8 maart, 13.10 uur,
Radio 5.

Klazien van Brandwijk is humanistisch geestelijk raadvrouw. Door het Ministerie van Defensie is zij gevraagd bijstand te verlenen aan de Nederlandse militairen die in Cambodja zijn gestationeerd. Op 4 december vertrok ze voor een half jaar. In een veldhospitaal, een uur rijden van de grens met Thailand, staat zijn de Nederlandse militairen in Cambodja met raad en daad bij.

Tijdens haar verblijf onderhoudt de humanistisch geestelijk raadvrouw met cassettebandjes een correspondentie met programmamaakster Marjolijn de Vries. In Het Voordeel van de Twijfel is een verslag van die correspondentie te horen. Klazien van Brandwijk vertelt over haar werk in Cambodja, over haar reizen door

Vluchtelingenkamp in Cambodja

het land naar de op de 'buitenposten' gestationeerde soldaten, en de voortdurende politieke veranderingen die het land teisteren.

TELEVISIE

'Ik geloof dat we nog geen stap verder zijn...'
vrijdag 12 maart, Nederland 1, 22.52 uur.

Sicco Mansholt hoeft nauwelijks nog enige introductie. De éminence grise van de Nederlandse samenleving heeft een bewogen carrière achter zich. Na de

Tweede Wereldoorlog was hij - zelf geboren en getogen op een boerderij - geruime tijd minister van Landbouw. Aan het begin van de jaren zeventig, toen de Europese Gemeenschap nog de Europese Economische Gemeenschap heette, trad Sicco Mansholt op als voorzitter van de Europese Commissie. Daarnaast werkte hij op een theeplantage in Indië en was hij zelf boer in de Wieringermeer.

Programmamaakster Kiki Amsberg blikte in het programma 'Ik geloof dat we nog geen stap verder zijn...' met Sicco Mansholt terug op deze carrière. Dat gebeurt aan de hand van schitterend archiefmateriaal.

Sicco Mansholt heeft er nimmer een geheim van gemaakt dat hij als politiek eerstverantwoordelijke een verkeerd beleid heeft gevoerd. In 1968 zei hij: "We moeten vaststellen dat ondanks alle moeite die is gedaan, alle miljarden die jaarlijks worden uitgegeven, er in wezen onvoldoende wordt bereikt. De inkomens blijven achter ondanks de grote steun. We zullen dus veel sneller moeten werken; er zal een groot aantal mensen de landbouw uit moeten, en we moeten naar grotere bedrijven."

Nu, anno 1993, zegt hij - overigens niet voor de eerste keer - dat zijn streven naar

grootschaligheid een verkeerde keuze was. "Het was een verkeerd beleid; dat moest en moet gecorrigeerd worden. En dat is nu aan de gang. Ik ben in de loop der tijd heel somber geworden. Ik zag uiteindelijk dat het politiek niet mogelijk was een ontwikkeling tot stand te brengen waarin wij de draagkracht van de aarde respecteren, met behoud van de groei. Ik kwam tot de conclusie dat we naar een nul-groei zouden moeten, en waarschijnlijk zelfs naar een krimp-maatschappij. Dat standpunt heb ik sindsdien verdedigd, en dat doe ik vandaag nog."

Zijn somberheid komt vooral tot uitdrukking wanneer het in 1972 verschenen rapport van de Club van Rome ter sprake komt. De conclusies van het rapport - toen politiek volstrekt onhaalbaar - vinden nu pas, op het moment dat zij alweer in hun geheel achterhaald zijn, de instemming van velen. Siccó Mansholt: "Ik geloof dat we nog geen stap verder zijn..."

Mansholt, nog immer ras-activist pur sang, schrikt niet terug om in het televisieportret van Kiki Amsberg radicale uitspraken te doen. Zo vindt hij dat de cultuurgrond in de westerse wereld gehalveerd moet worden ten gunste van natuurgrond. "De sloten zijn dood, de weilanden grote grauwe grasvlakten geworden. Tachtig procent van de mest verdwijnt ongebruikt in het grondwater." Hij maakt zich zorgen, niet alleen om het verdwijnen van de natuur, maar ook om het contact met de natuur. De bio-technologie noemt hij een gevaarlijk fenomeen: "De mogelijkheden zijn ongekend, de gevolgen onbekend."

In het portret ook uitgebreid aandacht voor de persoonlijke ontwikkeling van Siccó Mansholt. Zijn socialistische, politiek bewuste ouders en de omgeving van Noord-Groningen hadden grote invloed. "Het leven in de polder, op een boerderij, is al een groot voorrecht. En dan aan zee wonen, aan de zeedijk met het wad erachter, dat is onvergetelijk. Dan krijg je vanzelf affiniteit met de landbouw."

Algerije: Vrouwen in Oorlog
vrijdag 19 maar, Nederland 1, 22.48 uur.

De rol die vrouwen spelen in de jongste geschiedenis van Algerije is uiterst opmerkelijk. In de perioden dat in dit Noordafrikaanse land rust heerst, leiden zij een teruggetrokken bestaan. Het openbare leven gaat volledig aan hen voorbij. Maar zowel tijdens de onafhankelijkheidsstrijd van 1954 tot 1962 als tijdens de opkomst van het islamitische fundamentalisme, speelden vrouwen een belangrijke rol.

De documentaire Algerije, Vrouwen in Oorlog (een coproductie van onder meer de Britse zender Channel Four en de Humanistische Omroep Stichting) staat

Vrouwen speelden belangrijke rol in jongste geschiedenis van Algerije.

uitvoerig stil bij de cruciale rol die Algerijnse vrouwen tijdens de laatste decennia hebben gespeeld.

De moderne geschiedenis van Algerije begint met de onafhankelijkheidsoorlog tegen de Franse koloniale overheersers. De strijd, die acht jaar duurde, heeft meer dan een miljoen levens geëist. Na het uitroepen van de onafhankelijke staat werden een miljoen kolonisten het land uitgezet en ontwikkelde Algerije zich tot een staat met een één-partijstelsel dat geleid werd door de voormalige vrijheidsstrijders van het FLN. Tot aan de onafhankelijkheidsstrijd werden vrouwen geïsoleerd van het openbare leven. Ze hadden geen stemrecht, waren veelal analfabeet en mochten niet buitenshuis werken. Die situatie veranderde tijdens de onafhankelijkheidsstrijd. Toen de oorlog in 1954 uitbrak, kwamen vrouwen in groten getale 'tevoorschijn'. Zij gingen werken op plaatsen en in functies die indirect betrekking hadden op de oorlogsvoering. Een aantal van hen streed zelf direct mee. Toen de hoofdstad in 1957 werd bezet door een Franse legermacht en de Algerijnse mannen werden ingesloten, namen vrouwen hun strijd over.

Na de onafhankelijkheid in 1962 verdwenen de Algerijnse vrouwen echter weer even snel naar de achtergrond en in de anonimiteit van hun huiselijke bezigheden als dat zij eruit gekomen waren. Het nieuwe parlement, 194 leden groot, telde slechts 10 vrouwen: allen voormalige vrijheidsstrijders.

Eén van de vrouwen zegt daarover in de documentaire: "De terugkeer naar huis was voor iedereen een moeilijk moment. Na zeven jaar oorlog waren we geen vrouw meer. En nu moesten we opeens weer het leven van een vrouw leiden: een leven als echtgenote en moeder. Vrouwen waren weer helemaal buitengesloten van het politieke leven." Ondanks de daarop volgende onderdrukking hebben de Algerijnse vrouwen nimmer hun strijdbaarheid verloren. Het waren juist de vrouwen, die in 1984 als eersten protesteerden tegen de nieuwe pro-islamitische wetgeving die hen geheel onder het 'gezag' plaatste van hun vaders en echtgenoten. En het waren opnieuw de Algerijnse vrouwen die zich enkele jaren later fel keerden tegen de nieuwe wetten die hen hun laatste rechten ontnamen.

In de documentaire vertellen vrouwen over hun rol tijdens de onafhankelijkheidsoorlog. Hun dochters vertellen over de dreigende opkomst van de islam en het politieke geweld, dat Algerije in zijn greep houdt.

Siccó Mansholt: "De mogelijkheden zijn ongekend, de gevolgen onbekend".

MEER INFORMATIE OVER DE HUMANISTISCHE OMROEPSTICHTING
(HOS): POSTBUS 135, 1200 AC HILVERSUM. TEL.: 035-284689

Teleac-cursus Effectief besturen

De Teleac-cursus Effectief besturen is speciaal afgestemd op die mensen die in hun vrije tijd de verantwoording willen en durven dragen voor een vereniging of stichting. Het studiepakket is opgebouwd uit 6 programma's op televisie en radio en een doe-het-zelf-cursuspakket. De cursus nodigt besturen uit het eigen functioneren kritisch te bekijken, te analyseren en een basis te creëren voor nieuw beleid. De cursus is opgezet in de volgende blokken: actief besturen intern, het zakelijk kader, opties voor de toekomst, een markt voor ons beleid, wat kan ik voor je betekenen, de rekening opmaken. Meer dan het boek laten de afleveringen op radio en televisie concrete praktijksituaties horen en zien. De uitzendingen op televisie beginnen op 21 maart en de uitzendingen op Radio 5 beginnen op 24 maart.

Iteke Weeda in Haarlemmermeer

Foto: Chris Pennarts

Op 11 maart zal Iteke Weeda een lezing houden over "Grenzen in relaties". Plaats: De Deining. Aanvang: 20.00 uur

Zwart-Wit, eerste thema van project Samen Leven

'Samen Leven' is het belangrijkste vormingsproject van het Humanistisch Verbond voor de komende paar jaar. Vanuit humanistische normen en waarden wordt kritisch gekeken naar het contact tussen mensen met een verschillende achtergrond. Situaties in het alledaagse leven staan centraal. Het eerste thema 'Zwart-Wit' gaat over het persoonlijke contact tussen Nederlanders en mensen met een andere culturele achtergrond. Het project kan worden uitgevoerd in plaatselijke afdelingen van het Humanistisch Verbond. Op het Landelijk Humanistisch Centrum in Utrecht zijn een gratis folder en een documentatiemap verkrijgbaar. De map (180 pagina's) is in de eerste plaats bestemd voor projectorganisatoren en gespreksbegeleiders, maar is ook verkrijgbaar voor belangstellenden. Prijs: f 15,- voor leden van het Humanistisch Verbond, f 25,- voor niet-leden. Voor verzending wordt f 7,50 extra gerekend. Bestellen door overschrijving van het bedrag op postgiro 197930 t.n.v. het Humanistisch Verbond o.v.v. 'Map Samen Leven'.

Humanistisch Café in Gouda over mensbeelden

In het Humanistisch Café in Gouda zal op maandag 5 april Marjan Poorter, studente sociaal-juridische dienstverlening, praten over mensbeelden. Vanaf 20.30 uur is iedereen die mee wil praten welkom in gebouw Trefcen-

trum C.O.C., Spierngstraat 113A in het Goudse centrum. Gezelligheid en pittige discussie. Voor meer informatie kunt u bellen met Marry Menschaart (tel.nr. 01820-23778).

Delfts blauw en Turks fruit in Leiden

Op zondag 21 maart houdt de afdeling Leiden een discussiemiddag over 'Vooroordelen: oordelen en veroordelen'. Inleider en begeleider is de heer Özüm, verbonden aan het Bureau Gezondheidszorg Buitenlanders te Zeist. Het programma omvat onder meer een video-analyse en een vraag- en antwoordspel. Plaats: St. Antonius Clubhuis, Lange Mare 43, Leiden (15 minuten van het trein station). Tijd: van 14.30 uur tot 17.30 uur. Kosten f 5,-, inclusief koffie/thee bij aankomst. Voor meer informatie: bel 071-315747 of 071-144513.

Burgerschap in Rotterdam

De afdeling Rotterdam-Rijnmond zet de discussie over burgerschap voort. Op dinsdag 23 maart zal de socioloog Bas van Stokkum zijn visie ontvouwen over de weerbaarheid van de burger. Weerbare burgers hebben volgens hem gemeen dat zij bereid zijn onrecht en incompetentie te bestrijden, ook in overheidsinstantie. Zij hechten aan de publieke zaak zoveel waarde dat zij er offers voor over hebben. In zijn studie 'De republiek der weerbaren' bekritiseert Bas van Stokkum niet alleen een gemakzuchtig liberalisme ('gewoon jezelf zijn') maar ook de vlucht van menig sociaal-democraat in 'nieuwe flinkheid', in dwang en betut-

teling. Volgens hem zou een nieuwe visie op burgerschap - waarin individualisme en publieke actie, weerbaarheid en verantwoordelijkheid samenkomen - voor een nieuw progressief elan kunnen zorgen. Op dinsdag 6 april plaatst de socioloog Raf Janssen het begrip burgerschap in het licht van het 'samenlevingsmankeren'. In zijn onlangs verschenen essay 'Arbeid, tijd en geld ontschaarsen' pleit hij voor het doorbreken van geijkte denkpatronen.

Beide inleidingen met discussie vinden plaats in het Humanistische Centrum, Provenierssingel 48 in Rotterdam. Aanvang: 20.00 uur.

Rob Tielman in Zwolle

Op woensdag 17 maart zal Rob Tielman in Party Centrum Borrel (Eigen Gebouw) spreken over de toekomst van het humanisme. Het adres is: Badhuiswal 9, Zwolle. Aanvang 20.00 uur.

Gewestelijk weekend in Noord-Holland

Het gewest organiseert op 17 en 18 april het traditionele gewestelijk weekend met als thema "Vreemd", dat in een combinatie verschillende vormen aan de orde zal komen. Er is ruim gelegenheid voor onderling contact, strandwandeling enz. Er wordt ook rekening gehouden met kinderen. Plaats: Het Zeehuis, Verspijkweg 5, Bergen aan Zee.

Aankomst: zaterdag tussen 13.30 en 14.00 uur.

Kosten: f 35,- p.p. bij betaling per giro vóór 1 april 1993. f 40,- p.p. betaling bij aankomst.

Skepsis in Almelo

Op zondag 7 maart zal Rob Nanninga, secretaris van de stichting Skepsis en redacteur van het tijdschrift Skepter, een lezing houden onder de titel 'Een kritische blik op het paranormale'. Plaats:

Opgave (schriftelijk) en informatie bij Ton Oortman Gellings, Patrijzenhof 96, 1742 BJ Schagen, 02240-17692 thuis of 12247-4131 (werk). Giro Humanistisch Verbond, gewest Noord-Holland Purmerend 721060.

Stuur uw gegevens voor deze rubriek
vóór 15 maart naar de redactie:
Postbus 114, 3500 AC Utrecht,
t.a.v. Alice Dessens (illustraties welkom).

Gebouw SMD, Bellavistas-
straat 7 te Almelo. Aanvang:
10.30 uur.

Cultuurverandering in Hilversum

Op zondag 14 maart zal Harry Wouters, socioloog en docent aan de Hogeschool in Amsterdam een lezing houden met als onderwerp 'Kultuurverandering als Bevrijding'. Uitgangspunt voor de lezing is de stelling: racisme,

etnocentrisme, seksisme en leeftijdsdiscriminatie duwen mensen naar de rand van de samenleving. Plaats: hotel Hilfertsom, Koninginneweg 28-30 Hilversum. Aanvang: 10.30 uur.

ONTMOETINGSWEEKEND HOMOLESBISCHE WERKGROEP

Van 16-18 april vindt het voorjaarsweekend plaats van de HLW te Heeze (NB). Ook dit keer weer tal van thema- en doegroepen. Brochure en inschrijvingsformulier kunt u aanvragen door te schrijven naar: HLW, Postbus 114, 3500 AC Utrecht, of bellen 030-318145 tst. 324.

Aandacht voor kunst in Laren

Op zondagmorgen 7 maart zal grafisch kunstenaar Michel van Overbeeke een inleiding houden over kunst, gevolgd door een rondleiding in het Singer Museum waar hij een expositie houdt van zijn kunst. (Ingang 'De Wilde Zwanen', links van de hoofdingang). Aanvang 11.00 uur. Toegangsprijs: f 6,-.

Filosofie en humanisme in Groningen

Janke van der Sluis, universitair docent aan de Universiteit te Groningen, zal op zondag 14 maart vanaf 10.30 uur een lezing houden over wat filosofie met humanisme heeft te maken. Plaats is het Humanistisch Centrum, W.A. Scholtenstraat 2 in Gronin-

gen. Aan de hand van de opvattingen van een aantal filosofen en humanisten zal een 'kijke achter de schermen' worden gegeven voor mensen die zich niet dagelijks met de filosofie en de theoretische uitgangspunten van het humanisme bezighouden.

Piet Thoenes in Amersfoort

Op zondag 21 maart zal in Amersfoort Piet Thoenes een lezing houden over het onderwerp 'Op weg naar nieuw burgerschap'. Plaats is het Humanistisch Ouderencentrum De Eemgaarde, Dorresteinseweg 49 te Amersfoort. Aanvang om 10.15 uur.

Kritisch op humanisme in Amsterdam

In Amsterdam loopt de lezingencyclus over het thema 'Kritisch kijken naar humanisme in onze tijd'. Op dinsdag 16 maart zal Trudy van Asperen, hoogleraar Ethiek en haar Geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam een inleiding houden over 'Humanisme en de autonomie van de mens'.

Op dinsdag 30 maart zal Rob Buitengeweg, docent aan de Universiteit voor Humanistiek een inleiding houden over 'Humanisme en de kritiek op het individualisme, en mensenrechten'. En op dinsdag 20 april zal Otto Duin-

tjer, hoogleraar Filosofie en Spiritualiteit aan de Universiteit van Amsterdam een inleiding houden over 'Humanisme en spiritualiteit'. Plaats: gebouw De Coenen, J.M. Coenenstraat 4-6, goed bereikbaar met tram 3, 5, 12 en 24 en bus 26, 65 en 67. Tijd: 19.30 uur is de zaal open. De lezing begint om 20.00 uur precies.

Over (ex-)terbeschikkinggestelden in Groningen

Op zondag 4 april vanaf 10.30 uur houdt de directeur van de Dr. S. van Mesdagkliniek (Rijksinrichting voor Terbeschikkinggestelden) de heer de Haas in het Humanistisch Centrum, W.A. Scholtenstraat 2, Groningen, een lezing onder de titel 'Is samen leven samen te leren?'.

**"WE ZULLEN HEM
NOOIT VERGETEN".**

MAAR HOE LANG DENKEN WE NOG AAN HAAR?

Als je een geliefde verliest, moet je een heel nieuw leven opbouwen. En sta je er vaak nog alleen voor ook. Omdat andere mensen er niet bij stil staan wat een doordeweeks bezoekje kan betekenen. En uit angst 'erover' te beginnen, maar helemaal niets meer van zich laten horen.

Maar verdriet verdwijnt niet vanzelf. Daar heb je anderen bij nodig. En één daarvan bent u.

MEDELIJDEN HELPT NIET. MEELEVEN WEL.

SIRE